

המועצה לשימור
אתרי מורשת בישראל

גיליון מס' 49

אתרים

לגעת בעבר ולשמרו למחר

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ■ ניסן תשע"א ■ אפריל 2011 ■ www.shimur.org.il

■ פגישה אישית עם אורלי פרומן, המנהלת הכללית של משרד התרבות והספורט עמ' 3-4

■ פרס יגאל אלון למועצה לשימור אתרי מורשת בישראל עמ' 5

■ אדריכלות: מגדל המים - מבטים חדשים עמ' 10-11

■ בית המכס המנדטורי בנמל יפו עמ' 12-13

■ שימור הלכה למעשה: אתגרי העבודה של מחלקת התכנון וההנדסה עמ' 15

המאבק על דמותו של היכל התרבות כאייקון אדריכלי בתל אביב; הכפר ליפא בפאתי ירושלים, כמוקד לבנייה ורנקהולרית ארץ ישראלית; הקו ההיסטורי של "רכבת העמק" המייצג מפעל תחבורה אדיר מימדים, והצורך לשמר תחנות רכבת היסטוריות כגון בית שאן, כפר יהושע, צמח וחמת גדר, וכן גשרים ומעברי מים - להם ערך אדריכלי; בית אבות "לב הכרמל", השוכן בכיכר היינה בחיפה ועוד.

במקביל, אנו מקדמים תכניות למספר פרויקטים ברמה הלאומית, בהם: מוזיאון ה"רעות" במצודת כח; מרכז המבקרים במשמר הירדן; בית הקברות כנרת - "פנתיאון" העלייה השנייה, בית כנסת "הסניור" בחצר היהודים בטבריה; שדרוג מערכת המחשוב במרכז התיעוד "בנתבי העפלה", שבמחנה המעפילים עתלית; "בית חנה סנש" בשדות ים; פעולות הצלה ב"בית בצלאל" בבן שמן וב"גבעת הקרב" ביד מרדכי.

במסגרת הרחבת הפעילות באתרי המורשת, ייפתחו חניס, ביוזמת משרד התרבות והספורט, למעלה מ-40 אתרי מורשת ביום העצמאות, ואנו צופים כי מפעל זה יביא קהל רב אשר בחלקו יגיע אל המקומות בפעם הראשונה. על כל אלה ועוד תוכלו לקרוא בגיליון הנוכחי.

לכל העמלים במסירות גדולה לקיום פעילויות אלה ורבות אחרות, מלוא ההערכה והברכה. שנזכה לכוחות אלה תמיד ■

לפניכם גיליון חדש של עיתון "אתרים". לא זו בלבד שהרחבנו את היקפו לקראת שבוע שימור אתרים, שיחול בחודש מאי 2011, שקדנו גם על עיצובו המחודש, תוך שמירה על ייחודו ואופיו כבעבר.

לגיליון זה מצורף עלון שבוע שימור אתרים, בו תמצאו את מגוון הפעילויות הכוללות סיורים, ימי עיון ואירועי תרבות וזמר שנקיים במהלכו. אם לא די בכך, הרי בצד שלושה גיליונות "אתרים" שנמשיך להפיק כמדי שנה, יתווסף מעתה, אחת לשנה, מגאזין רחב היקף, בו יופיעו מאמרי עומק מקיפים ותיעוד מצולם עשיר.

לאחרונה צפיתי באקראי בערוץ National Geographic על חיי "העמלן הלבן", מין כריש טורף תוקפני. בתכנית הוא נראה עט על פרט של אריה ים. משזה האחרון, גילה את העמלן, הצליח לצרוח, ובהמשך, מתוך ניסיון מצטבר, התיישב לו על הזנב. העמלן לא ראהו ואריה הים "חגג" וניצל, תוך גילוי תושייה ויצירתיות. ביני לביני חשבתי עד כמה גם אנו, הניצבים אל מול כוחות הנדל"ן ("הכרישים"...), צריכים לפעול ביצירתיות, ומתוך ניסיון מצטבר, ההולך והופך את המועצה לשימור אתרים לגורם המוביל בתחום שימור המורשת התרבותית שלנו.

אשר על כן, על סדר יומה של המועצה עומדים נושאים רבים המחייבים תכנון, יוזמה והתייחסות. לאחרונה היינו נתונים במספר מאבקים ציבוריים, אליהם הצטרפו גופים נוספים ומתנדבים:

חובת ההתמקצעות

פרופ' אדריכל סעדיה מנדל - יו"ר הוועד המנהל של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

ייסודה של המועצה לשימור אתרים, בשנת 1984, היה בבחינת יריית פתיחה לתהליך מתמשך של התגברות המודעות למורשת הבנויה של הארץ. אין אנו מדברים במונחים של מהפכה, אלא בתהליך איטי ולעיתים סזיפי, אפשר לומר גם מיסיונרי, לגייס נאמנים ומאמינים בחשיבות השמירה על המורשת הבנויה סביבנו.

במהלך שנות קיומה של המועצה, עושים פעיליה כל שביכולתם, ובכל האמצעים שעומדים לרשותם, כדי להחזיר את המודעות לשימור בקרב קובעי המדיניות, ראשי ערים ורשויות מקומיות בכלל, מהנדסי ערים, אדריכלים ובונים.

לאחרונה נפתחו גם שערי האקדמיה לנושא השימור, ובמספר מוסדות להשכלה גבוהה נפתחו תכניות ללימודי שימור ברמות שונות. המודעות יצרה ביקוש לאנשי מקצוע מיומנים בתחום זה והמוסדות האקדמיים התגייסו להכשיר את ההיצע.

אין ספק שהתקדמנו מאז היווסדנו. היום, בפגישה עם ראש עיר כלשהוא, הצורך להסביר לבן שיחתנו שאין מדובר בשימור מלפפונים, הוא נדיר... אדרבא, היום קורה לא מעט שוועדה מחוזית מבקשת את חוות דעתה של המועצה לשימור אתרים, בטרם תכריע בסוגיות רישוי, כאשר מדובר במבנה, או במתחם לשימור.

מקרים כגון אלה מטילים עלינו אחריות כבדה ומחייבים את המועצה ופעיליה להתמקצעות מקסימאלית. עצם המילה "מועצה" - מן השורש י.ע.צ. - מחייבת. אנו אלה שאמורים להשיא עצות לגורמים השונים אשר עוסקים במלאכת השימור.

התמקצעות גם בשימור פיזי - צוות השימור של המועצה לשימור אתרים, בעבודה על שחזור הצריף באום ג'וני (צילום: ארנון חפץ)

רוצה אני להאמין שכתוצאה מן הפעולות השונות בהן אנו נוקטים לאחרונה, יעלה בידנו לשמור על מעמדנו ככתובת אליה פונים לקבלת חוות דעת מקצועית בנושאי שימור המורשת הבנויה ■

אורלי, ספרי קצת על עצמך
ילדת ראשון לציון, תושבת כפר-סבא, נשואה לשמיל, מנכ"ל חברת הייטק ואמא לשלושה ילדים מקסימים: רועי נשוי להילה, יעל ויוכל. כנערה, הייתי חברה בתנועת "מכבי צעיר", פעילה בתחום הספורט, שחקנית כדור יד ב"מכבי" ראשון לציון ובנבחרת ישראל.

במקביל, ניגנתי, רקדתי והתנדבתי במסגרות שונות. במהלך שירותי בצה"ל הייתי מ"פ טירונים בבה"ד 12 והדרכתי בקורס קצינות. לאחר שחרורי, למדתי באוניברסיטה תואר ראשון במתמטיקה ומחשבים, כולל תעודת הוראה במתמטיקה (במהלך תקופת הלימודים עבדתי למחייתי כמדריכת של"ח בבית ספר תיכון) ותואר שני בתקשורת. עם תום לימודי האקדמיים פניתי לתחום החינוך. את צעדי הראשונים במערכת החינוך עשיתי כסגנית מנהל בתי ספר בבאר שבע (פרס חינוך ארצי) ובגבעתיים. בהמשך, הקמתי וניהלתי את בית הספר "תיכון חדש" ברמת גן (פרס חינוך ארצי). בשלב הבא, מוניתי לסמנכ"ל למינהל ולמשאבי אנוש במכללה למינהל ובמסלול האקדמי שלה, כאשר מיד לאחר מכן הוצע לי להיות משנה למנהל אגף החינוך ומנהלת החינוך העל-יסודי בעיריית רמת גן. את דרכי במערכת החינוך חתמתי כמנהלת מחוז תל אביב במשרד החינוך לתקופה של שמונה שנים (במהלך הוענק לאורלי פרס המצויינות בניהול בשירות המדינה, מטעם נציבות שירות המדינה). במהלך תקופה זו פניתי לעיסוקים נוספים לשם העשרה עצמית ותרומה לחברה; למדתי בתכנית למדיניות חברתית ולמינהל באלכ"א; שימשתי חברה בוועדות ציבוריות שונות, כגון, ועדות יישום של התכנית הלאומית לחינוך, בהנהלת הקרן לקליטת חיילים משוחררים, בהנהלת התאחדות הספורט לכתיה"ס והמועצה הציבורית לאירועי שנת ה-100 לעיר העברית הראשונה, תל אביב. על פניו ניתן לומר כי המסלול העשיר והמגוון עד כה היווה הכנה לתפקיד מנכ"לית משרד התרבות והספורט בו אני מכהנת מאז ספטמבר 2009. תולדותי, מאז ועד היום, מעוצבים ומאופיינים על רקע ילדותי. הורי, ישראל (ז"ל) ודבורה פופקו, היגרו לישראל והיו מראשוני המתיישבים בראשון לציון בראשית שנות ה-30. הורי שירתו בארגון 'ההגנה' ובחטיבת 'גבעתי', אמי פעילה עד עצם היום הזה בארגון יוצאי 'ההגנה'. מדובר באנשים שורשיים, מלח הארץ, שסיפורם הוא סיפור המדינה. על סיפורים אלו גדלתי וזוהי תבנית נוף ארץ מולדתי - הולדתי וילדותי.

מתוך ההכרה בחשיבות אתרים היסטוריים למורשת עיר, הרי שראשון לציון היטיבה לשמר את האתרים שבתחום שיפוטה והראייה - 50 מהם הוכרזו כאתרים לשימור. מורשת זו, בכללותה, ספגתי והפנמתי במושבה שברבות השנים הפכה לעיר. מנקודת יסוד זו ניתן להבין מדוע בעיני מבנים לא היו ואינם רק אוסף לבנים. על פי תפיסת עולמי, לכל מבנה ישנה משמעות וכל טיול ברחובות העיר מהווה, בעצם, מסע אל העבר בעיר בה גדלתי. ראשון לציון נמנית על אותם מקומות יחידים סגולה בהם הונחו אבני היסוד לקיום העם בארץ המתחדשת; במושבה דאז הניפו את הדגל הציוני ושרו את

בית ספר חביב בראשון לציון (צילומים: אלכס ליבק)

"התקווה"; בה ייצרו מחרשת ברזל ונטעו את גן המושבה; הקימו גן ילדים עברי ואת בית ספר "חביב" - בית הספר העברי הראשון בו למדתי והתחנכתי, בו למדו הורי ואחי.

גן המושבה בראשון לציון. תבנית נוף הולדת...

בעיר זו הוקם בית העם הראשון שנחנך בארץ ובו התכנסו ובאו אסיפות העם, "הפרלמנט", כמו גם, התקיימו ערכי תרבות ונשפים. במקום הזה חגגתי בגאווה את בת המצווה שלי.

הזיקה ליהדות ולמסורת ישראל שהינה חלק בלתי נפרד ממני, הינה פרי חינוך משפחתי. סבי וסבתי הקפידו בשמירת המסורת והיהדות היוותה חלק בלתי נפרד מהווי ילדותנו. הקפדנו ונהגנו לציין את חגי ישראל כהלכתם - עם סבא, יד ביד, צעדנו לבית הכנסת הגדול ולאחר מכן לארוחה משפחתית. בשבתות, שקד סבא ללמד ולשנן עימנו את סיפורי התנ"ך.

לצערי, גדלתי במשפחה שכולה. דודי, משולם ז"ל, אח אימי, נהרג במבצע סיני. מחיר קשה וכואב אשר היווה נדבך מהותי בחיי משפחתי. עם התבגרותי, אל השכול המשפחתי הצטרפו גם חברים טובים אשר נפלו על הגנת המולדת.

לאורן של אבני יסוד אלו, הבסיס להתפתחות המדינה, היהדות והמסורת ובעיקר משפחת בית הורי - עוצבה דמותי ואישיותי. בשל כך הם משמעותיים, לעין ערוך, בעיצוב ובחיבור השורשי שלי לעם, לחברה הישראלית ולמולדת.

נראה כי "חידק" השירות הציבורי גם הוא תוצר של אותן אבני יסוד שהזכרתי, כאשר הרצון לתרום ולתת מעצמי הולך וגובר עם השנים. בתפיסת עולמי, תושבי המדינה כאשר הם - הינם אזרחים וכל אחד מהם זכאי ליהנות משירות וטיפול על פי צרכיו, באופן שוויוני, כאשר הפתרון מותאם לנושא ולסביבה בהם ולהם הם נדרשים.

עם השנים התמקצעתי בתחום הניהול ומנסיוני, אני משתדלת להביא למסגרות בהן אני פועלת, חשיבה לא שגרתית, יצירתיות, למידה מתמדת ומרחב פעולה מעניין ופורה. ה"אני מאמין" שלי - ניהול אנושי, מקצועי ואיכותי לאורך כל הדרך. אני מאמינה בשימת דגש על קו מקצועי נקי, כאשר הקידום נעשה בהתאם לכישורי העובד ולא בהכרח על סמך הוותק שלו בתפקיד. כל זאת במטרה ועל מנת שכל עובד יהיה מאוהב, ייצוק תוכן לתפקיד הודות ליכולות שלו ובראייה למטרות עתידיות.

מהי תרבות בעיניך, ומהן ההשלכות של תפיסתך על הגישה לשימור ולאתרי המורשת?

יש קושי בהגדרת המושג תרבות וגבולותיה המשתנים. לדידי, תרבות הינה מכלול של תפיסות חיים, נורמות, ערכים, אמונות וצורות חיים בחברה. אני, באופן אישי, מבכרת את ההגדרה הרחבה, לפיה, תרבות במהותה היא מציאת מכנה משותף, ממנו אנחנו לוקחים, מתוך כלל האמונות, הערכים וסיפור השורשים, את המיטב והראוי לנו כחברה תוך שימת דגש על שימור הגדרתנו כעם נבחר. כמובן שהגדרה הרחבה הזו, כוללת גם את דפוסי היצירה של מגוון האמנויות בהם, בעיקר, עוסק משרדנו.

אני סבורה כי מבנים, מתחמים היסטוריים ואתרי מורשת הינם נכס תרבותי שיש לשמר. אנו עוברים ממבנה למבנה, מאתר לאתר ומרכיבים את פאזל המורשת של ארצנו, אותו פאזל עליו וממנו מותווה סיפורה של המדינה. מחובתנו, לשמר את השושלת, ללמוד, להכיר ולא פחות חשוב, "להעביר את המטה" מאחד לאחד, בבחינת "דור לדור יביע אומר". חשוב בתכלית כי בהביטנו לאחור, ניווכח כי כל דור עשה את המיטב לבניית חברה תרבותית מבוססת. בהתאם לכך, עיצבתי את דרכי - לתרום ממיטבי וזאת אני עושה למעננו ולמען הדורות הבאים.

"תרבות לישראל" במצפה גבולות וביד מרדכי (צילומים: עפר יוגב)

מספרות סיפור, אולם יש להפיח בהן רוח חיים ולדאוג שהמקום יהיה מזמין.

הנחה זו קיבלה את ההתייחסות הראויה במשרד התרבות באמצעות החברה שהקמנו - "תרבות לישראל" (חברה שתפקידה להנגיש תרבות ליישובי הפריפריה). במסגרתה, מעבר לתכניות ההדרכה והפעילות באתרים, הוספנו מופעי תרבות וערכי זמר, המושכים אליהם קהל של אלפים. אני חוויתי זאת כשהשתתפתי בערב אקורדיוניסטים בתחנת הרכבת בכפר יהושע, אשר נחוג ברוב עם של כ-1500 אנשים. אין לי ספק שבקרב משתתפי האירוע נוצרה חוויה נוספת - סיפורו של האתר שהוא חלק מסיפור של ארץ ישראל. אני מאמינה כי אותו קהל יפקוד אתרים נוספים בעתיד. כמו אירוע זה מתקיימים לאורך השנה אירועי זמר עברי באתרים רבים ברחבי הארץ, כמו גם, אירועי אמנות מ"פסטיבל ישראל" שייערכו בקרוב באתרי מורשת.

במקביל, כחלק ממדיניות משרד התרבות והספורט להשקעה בפריפריה, אנחנו שוקדים על 'פרויקט העצמאות'. במסגרת זו מפיקה המועצה לשימור אתרים, ביוזמת משרד התרבות והספורט, פעילות מיוחדת ליום העצמאות: 43 אתרי מורשת ייפתחו, ללא תשלום, לקהל הרחב ויפעלו במתכונת מיוחדת; לכל אתר תכנית ייחודית שתשלב הסברה חווייתית עם סיפור האתר ולא פחות חשוב, חלקו בסיפור הקמת המדינה. אני מביטה קדימה בתקווה שהקהל ינצל הזדמנות זו, יפקוד את האתרים ויהנה מהחוויה.

מעבר לפעילות השוטפת, עוסקת המועצה במאבקים ציבוריים, מאחר ושימור מבנים עדיין אינו מובן מאליו. אני סבורה כי חשוב לגייס את כל ראשי הרשויות, להשקיע במשאב האדיר הטמון במבנים ובאתרים ההיסטוריים המצויים בתחום שיפוטם. יחד עם המועצה לשימור אתרים עליהם להיאבק על מנת לשמר ו"להחיות" אתרים אותנטיים אלו. אני מקווה כי הם יראו זאת כאתגר וירתמו למהלך הן של השימור והן של ההפעלה השוטפת של האתרים.

משרד התרבות והספורט תומך בעבודת המועצה לשימור אתרים באופן שוטף גם מבחינה תקציבית. התכנית להעצמת המורשת הלאומית (תמ"ר) בהובלת משרד ראש הממשלה, שהקציב סכום של 400 מיליון ₪ לפרוייקטים של שימור ותיעוד, תיתן תנופה אדירה לאתרים. מתפקיד המועצה לבנות תכנית רב שנתית ולהיות הגוף המתכלל - הגשר המקשר בין כל הגורמים הפעילים בתחום ולדאוג לאיגום תקציבים נוספים לפעילותה.

ולסיכום?

אני מבקשת להודות מאד למר יוסי פלדמן אשר ייסד את המועצה לשימור אתרים וניהל אותה בנחישות במשך שנים רבות - זהו מפעל חיים! תודה והערכה לעמרי שלמון, מנכ"ל המועצה ולאנשי צוותו - קבוצה של אנשי מקצוע ראויים, המחוייבים לנושא ופועלים מתוך אמונה אמיתית ביעוד שלהם.

לתפיסתי, למועצה לשימור אתרים תפקיד משמעותי: "להתקש" על סיפורה של ארץ ישראל!

כאמור, המקומות המרתקים, האתרים ההיסטוריים המעניינים הם ראשיתנו ועל כן יש להמשיך ולדבוק במשימה עד לביצועה ושלמותה המלאים. מדובר, הלכה למעשה, בעשייה לדורות ורק כך נדע כי "במשמרת שלנו" אנו עושים את המיטב.

תם ולא נשלם... ■

כמי שהגיעה למשרד התרבות מתפקידי ניהול במשרד החינוך, כיצד לדעתך ניתן לבנות קשר בין תרבות השימור ואתרי המורשת לבין מערכת החינוך?

אני מאמינה כי פעולות השימור במהותן יוצרות את החיבור הבין-דורי. קרי, במבנים אלו חיו אנשים אשר עיצבו ויצרו את סיפור החברה הישראלית. הדור שלנו יוצר את הסיפורים של החברה העתידית. לכן, עלינו לשאול את עצמנו - מה יותר לאחר לכתנו? מה אנחנו מותירים מאחור? אני מונעת מההנחה שעלינו לייצר סיפור אישי וכללי, טוב ואיכותי, במטרה להבטיח לדורות הבאים עולם טוב, ומקום טוב שניתן לחיות בו, קל וחומר ביועדנו כי "אין לנו ארץ אחרת"! בהלימה, אני מצפה מבני דורי להבטיח לדור הבא עולם עם תקווה, בו יוכלו הם, במעשיהם, לקדמו, להעשירו ולהותיר לבאים אחריהם את המיטב.

תהליך חינוכי אשר יוצר זיקה בין הילדים ובני הנוער, לעמם ולארצם, הינו מורכב, עמוק ופועל בערוצים רבים ומגוונים לאורך חייהם. לעולם המבוגרים תפקיד מהותי, אחראי ומאד משמעותי כדי להפוך את המקום בו נולדו וגדלו הילדים למולדת אמיתית עבורם, לטפח בהם גאווה עם ומדינה, להתרגש עם השמעת ההימנון, לתרום לחברה בכוא זמנם ולהשפיע על התרבות המאפיינת את המקום.

ככל הנוגע להעברת המורשת הארצישראלית לדור הבא, נוצר אצלי, באופן טבעי, חיבור לתהליך שעברנו בלמידה על השואה שנגזרה על העם היהודי. אני חשה החמצה גדולה על שרק בשנים האחרונות הפנמנו את חשיבות לימוד השואה דרך החיים ולא רק באמצעות המתים. רוצה לומר, עלינו ללמד את הדורות הבאים לזכור ולא לשכוח שלפני הגטאות והשמד, חיו היהודים חיים מלאים ומאושרים במסגרות של קהילה, חינוך, תרבות ועסקים באירופה. כמו כן, עלינו ללמד על שהתרחש בארץ ישראל ולאוו דווקא כ"מה שהיה ואיננו עוד". מחובתנו, להבליט את מכלול החיים בעבר, לשלב אנשים מבוגרים שעדיין חיים איתנו כיום, ולאפשר להם ליטול חלק בהעברת הסיפורים והמסרים מן העבר, לטובת ההווה והעתיד.

לפיכך, חשוב כי מערכת החינוך תמשיך להיות חלק בלתי נפרד מהקשר הן באמצעות המערכת הפורמלית והן בשלל המסגרות החינוכיות האחרות. לתפיסתי, יש להתמיד בתכנית הליכה המיושמת כבר בגיל הגן, עת עושים הילדים את ראשית פסיעותיהם במערכת החינוך ולהרחיב המעגלים לאורך השנים; החל מהמסגרת המשפחתית דרך היישוב והאזור וכלה ב"מסע ישראלי".

תחום השימור והמורשת הינו חלק מהתפיסה הכוללת וחשוב לשלבו בפרקי הלימוד באורח טבעי. בתכנון נכון, אני בהחלט רואה את האפשרות לשלב בין תחומים שונים, כגון, תנ"ך, ספרות ותולדות מדינת ישראל, תוך כדי היות התלמידים פוקדים את המבנים והאתרים, בליווי הדרכה נכונה, כחלק ממסגרת הלימוד בביה"ס. אם נציע תכנית עשירה ומעניינת המשלבת את דור הוותיקים אשר יספר את הסיפור מהפן האישי עם הלומד העכשווי, הרי שנוכח בהעברת המורשת האמיתית כהווייתה - סיפור מרתק שיליח את התלמידים ויחזיר אותם אל האתרים אף מחוץ לסיורי בית הספר. אני מאמינה כי יש לצאת אל המקומות בהם התרחשו ומתרחשים האירועים, במגמה שהתלמידים יחוו ויראו את הדברים כמו עיניהם, יחושו וירגישו... האפשרות לחוש את האווירה, להרגיש את סיפור המקום, להתרגש ולהפנים יכולה להתאפשר רק בביקור חווייתי ובמראה עיניים. אגב, תפיסה זו נכונה בעיני ככל תחום ולכן במסגרת עבודתי אני מקפידה על סיורים במקומות עליהם אנו אמונים.

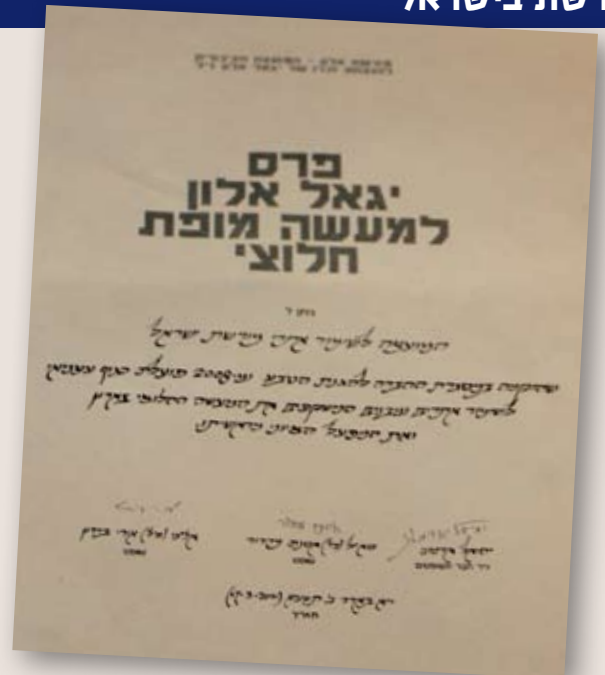
כיצד רואה משרד התרבות את תפקידה של המועצה לשימור אתרים, ולאור הקשר שלך עם המועצה והסיורים שערכת באתרים, מהם לדעתך הדגשים שאמורים להיות בפעולתה?

לעניות דעתי, למועצה תפקיד מרכזי כממונה על הנגשת הסיפור לכל. בהיבט המעשי, תפקידה לאתר מבנים לשימור ולשפצם, אך בכך לא תם ולא נשלם מאחר ולתרבות חלק רוחני שלא ניתן בלעדיו על כן, אתר ללא תוכן הוא כגוף ללא נשמה. האבנים כשלעצמן

מעמד הענקת הפרס - מימין לשמאל: עמרי שלמון - מנכ"ל המועצה, יוסי פלדמן-המנכ"ל היוצא, יחיאל אדמוני - יו"ר ועדת הפרס וחברי הוועדה - אסנת מרדור ואורי בידץ

ועניינים נעימים יותר ונעימים פחות של מדינה "נורמלית", אנו פוגשים כאן נוער נפלא, חלוצים בתחומים רבים, נאמנים לערכים, מתנדבים ליחידות מובילות בצה"ל ועוד. כך שגם בעוברים על התמונות הישנות של "יפי הבלורית והתואר", על הנופים הנקיים, הבראשיתיים של נגב, גליל ועמק, שהם ראשיתו של הסיפור הארצישראלי, אתם יכולים, במאמץ לא גדול, לראות חלוציות שכזו "גם בינינו", באותם מרחבים ומחוזות בהם אנו, הקהל כאן, ורכים אחרים, פועלים במסירות ובאמונה.

**"ממטולה עד הנגב,
מן הים עד המדבר -
כל בחור וטוב - לנשק
כל בחור על המשמר!"**

אנו מחוייבים גם היום, גם בעתיד, לפעול ממטולה עד הנגב, מן הים עד המדבר. "הנשק" יהיה החתירה והפעילות המורכבת לשימורה של מורשת החלוצים וההתיישבות על גווניה, וה"יש" הגדול שהשאירו לנו ולדורות הבאים. מתחייבים שכל אחד ואחת מאתנו יהיה על המשמר" ■

חברי ועדת פרס יגאל אלון למועצה מופת חלוצי, יחיאל אדמוני - יו"ר, אורי בידץ ואסנת מרדור החליטו להעניק את הפרס לשנת 2011 למועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ולמנהלה בשנים 1984-2010, יוסי פלדמן.

בנימוקים למתן הפרס, ציינו חברי הוועדה בין היתר: "בהשראת קביעתו של יגאל אלון ש"עם שאינו מכבד את עברו, ההווה בו הוא חי דל ועתידו לוט בערפל", ובעקבות הריסת המבנה של גימנסיה הרצליה בתל אביב, הוקמה, בהמלצת ועדת החינוך של הכנסת, המועצה לשימור אתרים, במסגרת החברה להגנת הטבע. מראשית שנת 2008, פועלת המועצה כגוף עצמאי".

- בין יתר הנימוקים, הוזכרו עיקרי הפעילות של המועצה: שימור אתרים ומבנים המשקפים את המעשה החלוצי בארץ, מאז ראשית המפעל הציוני.
- הגברת המודעות לנושא השימור.
- ביוזמתה ובסיועה הוקמו ועדות שימור ברוב ערי ישראל, הפועלות על פי חוק, לקביעת האתרים הראויים לשימור ולהבטחת שימורם.
- קיום מאבקים ציבוריים להבטחת שימורם של אתרים המספרים סיפוריה של הארץ.
- פעילות חינוכית רחבה, הן בתחום הגברת המודעות הציבורית לשימור, הן בדרך של קיום סיורים לאתרים והן בדרך של הפצת חומרים בדפוס ובאינטרנט.
- הקמתה והפעלתה של עמותת חברים, שמונה מאות, העושים בהתנדבות למימוש כל הפעילויות הנ"ל.

ברברים שנשא עמרי שלמון, מנכ"ל המועצה לשימור אתרים, בטקס הענקת הפרס, שהתקיים בבית הפלמ"ח, בי"א באדר תשע"א, 17 במארס 2011, אמר בין היתר: "... עבורנו, פעילי המועצה לשימור אתרים, ערב זה ומעמד זה, הם אירוע מיוחד ומרגש מאין כמותו, שכן בצד הענקת הפרס, יש כאן מעין חיבור הסוגר מעגל ופותח מעגלים להמשכים שיבואו.

מיום הקמתה, שוקדים פעילי המועצה ועובדיה על הצלת מבנים ומתחמים היסטוריים בצד פעילות מורשת, הנחלה וחינוך, המהווים גורם ערכי ראשון במעלה כלפי בני הנוער ואנשי הארץ הזו. מורשתו של יגאל אלון, עליה התחנכו בני הארץ ובני ההתיישבות, רלוונטית ועכשווית גם היום. מעבר לדיווחי תקשורת

סטף ורטהיימר נושא דברים בטקס (צילומים: נטע רוזנבלט)

תחנת הרכבת בבית שאן

פרויקט חידוש קווי "רכבת העמק" קורם עור וגידים. בצד פעמי הכיתוח והשגשוג אותם חשים תושבי האזור, ובצד הברכה על הצעד החברתי והסביבתי החשוב של פיתוח הסעת המונים לפריפריה וממנה, מסתמנים שני מאבקים עקרוניים, בקטע המסילה שבין תחנות כפר ברוך ובית שאן, אליהם נערכת המועצה לשימור אתרים.

המאבק הראשון נסוב על קיומם של חלק ממעבירי המים בסוללה הקיימת:

מסילת "רכבת העמק" הונחה על סוללת אדמה בגובה של כשני מטרים כדי שפסיה לא יוצפו במים בימי החורף; המעבירים נבנו במקומות בהם חצתה הסוללה את תוואי הנחלים. רובם נבנו מאבן גיר, חלקם בעלי קשת אחת וחלקם בעלי שתי קשתות, מידותיהם כ-5.5x5.5 מ' וגובהם כ-2-3 מ'.

מאחר שבין כפר ברוך לבית שאן יש קטעים נרחבים בהם מסילת "רכבת העמק" החדשה תיבנה על גבי זו המקורית, ומאחר שסוללה מודרנית בתקנים של ימינו הינה גבוהה ורחבה בהרבה מזו של הרכבת העת'מאנית ההיסטורית - נוצר מצב שבו מבקשים מתכנני הרכבת להרוס את הסוללה הקיימת על מנת לאפשר את בנייתה של המסילה החדשה. מספר רב של מעבירי מים ייהרסו כתוצאה מפעולה זאת.

המועצה לשימור אתרים תצא למאבק נגד הריסת המעבירים,

"לב הכרמל" בחיפה - הישגים לשימור

אדר' נעמה נאמן-מזרחי - מנהלת מחוז חיפה וגליל מערבי

בית האבות ההיסטורי "לב הכרמל", שבכיכר היינריך היינה, תוכנן על ידי האדריכל משה חת בסגנון הבינלאומי והוקם בשנת 1937 כבית מלון. המועצה לשימור אתרים הגישה תכנית שימור חלופית למבנה על מנת למנוע את הריסתו, ולאחר מאבק ארוך בשיתוף הציבור, החליטה הוועדה המחוזית לקבל את מרבית הטענות של המועצה: בין היתר הוחלט כי החזית המזרחית תישאר במקומה, הפרגולה המקורית תשוחזר, הקומה הרביעית שתתווסף, תיסוג מקווי המתאר של הבניין הקיים, וכי לא ייפגע עיצוב הפנים המקורי. בגינה יסומנו עצים לשימור ונטיעת חדשים תהיה בתיאום עם מחלקת תכנון נוף בעירייה.

עם זאת הותרה בנייה לגובה 22.5 מ', למרות שהגובה המותר במתחם הוא 17.5 מ', ולא התקבלה התנגדות המועצה באשר לגובה אומדן הפיצוי

שהינם חלק אינטגרלי מהסיפור ההיסטורי והאדריכלי של "רכבת העמק". המעבירים, מעבר לחזותם האדריכלית המרשימה והמגוונת, מספרים על היכולת הטכנולוגית של בנאי התקופה במפעל מורשת מפואר. כמו כן, הם מהווים כר פורה למחקר טיפולוגי והשוואתי וגם מסיבה זו חשוב לשמרם

המאבק השני הינו סביב שימור המתחם ההיסטורי של תחנת הרכבת בבית שאן:

אין מחלוקת בין מתכנני הקו החדש לבין המועצה לשימור אתרים על השימור הפיסי עצמו - כזה שיסיר סכנת התמוטטות מהמבנים ויחזקם, ואולם, מתכנני הקו החדש מבקשים להפוך את המתחם לתפעולי-מנהלתי בלבד, כזה שבו תעבור הסוללה, מתנשאת מעל המבנים, ותנתק את שני חלקי המתחם זה מזה, ללא אפשרות ריאלית להשמשתו וללא שימוש כלשהו במבנים עצמם. המועצה לשימור אתרים טוענת, לעומת זאת, כי שימור של מבנים כ"פוחלצי" העבר בלבד, ללא השמשתם, מבלי לנצל את הפוטנציאל הטמון בהם לטובת תושבי האזור ותושבי בית שאן עצמה, הינו פעולה חסרת היגיון ומנוגדת לערכי השימור של היום במדינות המתקונות, מה גם שבשעתו דאגה המועצה לכלול את המבנים לשימור במסגרת התב"ע של בית שאן

מעביר מים באזור התעשייה של בית שאן (צילומים: עמרי שלמון)

בית אבות "לב הכרמל" (צילום: אדר' יעל סיון-גייסט)

המאבק לשימורה של שכונת הגנים תל בנימין ברמת גן

תמר טוכלר - מנהלת מחוז תל אביב

תל בנימין - 1938 (באדיבות טוביה מילנר)

ואזורים בהם מותר הפיתוח. עתה אנו שמחים לדווח כי בעקבות מאבקנו, הוכן סקר מפורט על ידי העירייה, ובימים אלה ממשיכים לפעול לקידום התכנית הכוללת, כתנאי לכל דיון בתכניות נקודתיות במתחם ■

שכונת תל בנימין נוסדה בראשית שנות ה-30, ביוזמתו של יצחק לייב גולדברג, שהחליט להקים שכונת גנים איכותית.

עד מהרה הצטרפו לשכונה אנשי עסקים ותעשיינים, רופאים ואישי תרבות. בתיהם תוכננו על ידי מיטב אדריכלי התקופה, בהם: גניה אברבך, סם ברקאי ויוסף מינור. הבתים נבנו בסגנון רומנטי ובסגנון הבינלאומי. על אף השנים שחלפו, הצליחה השכונה לשמור על ציבונה הייחודי ומרבית מבניה ההיסטוריים השתמרו, כמו גם הצומח ההיסטורי ומרקם הרחובות. בשנים האחרונות אנו פועלים,

בשיתוף תושבי השכונה והגופים הירוקים, למניעת קידום תכניות בנייה של מגדלים המאיימות לפגוע בערכי השכונה. לאורך כל הדרך עמדנו על הצורך לקדם סקר אתרים וצומח מקיף, ועל פיו להכין תכנית שתגדיר את ערכי השכונה, אזורי השימור

התפתחויות בירושלים

איציק שוויקי - מנהל מחוז ירושלים

במושבה הגרמנית הגענו להישג כאשר ועדת השימור המקומית, בראשות סגן ראש העיר, קובי כחלון דחתה את בקשת היזם לפירוק והרכבה של הבניין ברחוב כרמיה 8, והחליטה כי המבנה ישוקם בהתאם להנחיות השימור. לעומת זאת, ועדת הערר של המועצה הארצית לתכנון ובנייה דחתה ערר של שלושה מחברי הוועדה המחוזית על ההחלטה להרוס בית אופייני לשימור ברחוב עמק רפאים 48 הסמוך. בעקבות זאת הגישה המועצה לשימור אתרים עתירה לבית המשפט בדרישה לקבוע כי החלטת ועדת הערר שגויה, ונוגדת את עמדתה של ועדת השימור של עיריית ירושלים ביחס לשימור אופיו של רחוב עמק רפאים ■

בית החולים לילדים מריאנשטיפט

המאבק על בית החולים לילדים מריאנשטיפט ברחוב הנביאים 29, נחל הצלחה חלקית בלבד. המועצה לשימור אתרים, משרד התיירות ואנשי ציבור בראשות פרופ' רפי יודסין, מנהל מח' כירורגית ילדים בבית החולים "הרסה", דרשו לקבל את כל המבנה כדי שישמש לתיעוד תולדות הרפואה בירושלים, אך ועדת הערר של המועצה הארצית לתכנון ובנייה קבעה כי רק עשרה אחוזים ממנו יוקדשו לשימור סיפורו ההיסטורי והיתר יהפכו למתחם מסחרי ■

רחוב עמק רפאים 48 (צילומים: איציק שוויקי)

גשר רכבת בריטי על נחל אופקים (צילום: עפר יוגב)

הישן. כיום נותרו כ-25 ק"מ של כביש מנדטורי מצומת משאבים עד ניצנה, כ-15 ק"מ של כביש עד דימונה, תוואי כביש מעלה עקרבים (וה"סרפנטינות" שבו), עד כביש הערבה ומספר קטעים לאורך כביש הערבה ■

מערכות שימור במרחב עפר יוגב - מנהל מחוז באר שבע והדרום

נתיבי תחבורה לשימור

בשנת 1915, סללו התורכים מסילת רכבת צרה לכיוון תעלת סואץ שהסתיימה בקסיימה. בתקופה המנדט הבריטי נוספו מסילות רחבות מבאר שבע לרפיח ומלוד לעזה.

בשנת 1919 פורקה המסילה התורכית ונותר הקו המנדטורי בלבד - לרפיח ומלוד, דרך נחל שורק, לעזה. עם קום המדינה פורק גם קו זה.

כיום נותרו 80 ק"מ של סוללת רכבת. מבאר שבע יורדת הסוללה דרומה, חוצה את רמת חובב, עוברת על יד שבטה, חוצה שטחי אש ומגיעה עד עזון (רכבת תורכית). מבאר שבע פונה הסוללה מערבה לכיוון רפיח, דרך נחל אופקים ונחל הבשור (רכבת מנדטורית). בתוואי המסילה נותרו עשרות גשרונים, גשרים ומעברי מים, כמו הגשר על נחל באר שבע וגשר הברזל על נחל אופקים. בשנת 2002 נערך סקר של תוואי הרכבת על ידי ביי"ס שדה "שרה בוקר", אך יש לעדכנו ולהעלותו לפורמט ממוחשב.

הבריטים הקימו גם זרוע הנדסית אשר החלה לסלול דרכי סולינג (אבנים מבוקעות, שעליהן שכבת חצץ המכוסה בעפר) בנגב, שרק חלקן זופת באספלט. אחרי הקמת המדינה זופתו כל הדרכים, ובשנות ה-80 נסללו קטעים חדשים במקביל לתוואי

בית החולים "הדסה" בבאר שבע

בשנת 1949 הוקם על ידי "הסתדרות מדיצינית הדסה" בית חולים בבאר שבע, במתחם לשעבר של בית החולים הצבאי הבריטי ואחר כך צה"לי (במלחמת העצמאות). בית החולים נקרא על שם ד"ר חיים יסקי, מחללי שיירת הר הצופים. מבני בית החולים היו חלק מבתי העיר באר שבע וחומות בלוקים תחמו את המתחם. עד פתיחתו של בית החולים "סרוקה" בשנת 1959, העניק בית החולים "הדסה" את השירות הרפואי לכלל הנגב.

כיום נותר מתחם בעל שלושה מבנים. מנהלו המיתולוגי של בית החולים בשנות ה-50, פרופ' אליהו ליהמן, מספר כי המתחם הקיים כיום הוא מבואת הכניסה המפוארת של בית החולים "הדסה".

למתחם תב"ע ישנה עם אחוזי בנייה גבוהים. נכון לעתה, הסכימה עיריית באר שבע, בעלת הנכס, לשנות את התב"ע, לשקמו ולייעדו לפעילויות בתחומי התרבות והאמנות בעיר ■

בית החולים "הדסה" - שנות ה-50 (באדיבות ארכיון טוביהו, אוניברסיטת בן גוריון)

מחוז מרכז - אירועים ורכבות

טל בן נון גלז - מנהלת מחוז מרכז

שני כנסים גדולים נערכו במחוז בחודשים האחרונים, הראשון בנתניה, שהציג בין השאר את פוטנציאל השימור בנתניה, ככלי להחייאת מרכז העיר ההיסטורי; השני הוא כנס משטרות הטיגארט, שנערך בשיתוף המשטרה, במטה משטרת מחוז מרכז ברמלה, מבנה טיגארט בעצמו.

"רכבת ישראל" מקדמת תכנית לבניית מסילה על התוואי של המסילה הבריטית ההיסטורית, המסילה המזרחית מחדרה ועד לוד. לאורך המסילה חמש תחנות ומספר לא מבוטל של מתקני שמירה ורכבת. לאור בקשתנו הוציאה הוועדה לתשתיות לאומיות החלטה שכל המבנים האלו יסומנו לשימור במסגרת התכנית (תת"ל 22). מעניין לעניין באותו עניין, תחנת הרכבת ההיסטורית בנען עברה תהליך של עבודות הצלה וייצוב על ידי "רכבת ישראל", בפיקוח של המהנדס המתנדב המסור שלנו, אקי (משה) אקשטיין. עתה אנו מחכים ליום ששייב אותה למצבה המקורי ויפעיל

תחנת הרכבת בנען (צילום: טל בן נון גלז)

אותה (לא תחנת רכבת). בחבל מודיעין מקודמת תכנית לשבילי אופניים שבתוכה הוטמע שימור שרידי מסילת הרכבת ההיסטורית לבית נבאללה ■

מחוז ירושלים - שומרים על השימור איציק שוויקי - מנהל מחוז ירושלים

מתחם שנלר

למתחם שנלר, אחד האתרים ההיסטוריים הידועים והמורכבים בירושלים, מאושרת תכנית מתאר עיר 2447 ב', המגלמת בתוכה קונספט שימור מלא. המועצה לשימור אתרים אף פועלת במסגרת תכנית מורשת (תמ"ר) על מנת שבבניין המרכזי יוקם מוזיאון לתולדות יהדות אירופה, בחסות "יד ושם". מהנדס העיר ירושלים, אדר' שלמה אשכול, שסייר לאחרונה במקום, עצר את הבנייה, לאחר שגילה כי היוזמים פגעו באחד המבנים.

המועצה לשימור אתרים הוציאה פנייה דחופה לעיריית ירושלים בדרישה למנות ללא דיחוי יועץ שימור, שיהווה כתובת לכל הגורמים הפועלים במתחם ■

הכפר ליפתא

מנהל מקרקעי ישראל פרסם מכרז לבניית 212 יחידות דיור על חורבות הכפר הציוני ליפתא שבמבואות ירושלים, ובו שרידי בתים מפוארים, מתקנים עתיקים להפקת שמן (בתי כד), מעיין זורם וניקבה, בה אפשר להלך בתוך המים. המועצה לשימור אתרים פועלת על מנת להביא למינוי משרד אדריכלים המתמחה בשימור, שיהווה כתובת לכל גורם הפועל באיזור הכפר ליפתא ■

חזית הבניין הראשי במתחם שנלר

הכפר ליפתא (צילומים: איציק שוויקי)

מחוז דרום חיפה והשפלה - התפתחויות בשימור רן חדותי - מנהל מחוז דרום חיפה והשפלה

פעילות המחוז מתאפיינת בקידום השימור בפרויקטים שונים: **בחאן זוענוניה (בנימינה)** הסתיים חיזוק המבנים ונמשכות העבודות בבאר האנטיליה; **בזכרון יעקב** הסתיים שלב א' של שימור בית המרכבות באחוזת לנגה, המיועד לאירועים ולעבודות סטודנטים מהאוניברסיטה הפתוחה. השלב הבא הוא שימור בית המשפחה בתכנונו של אדר' דב אלון. במקביל אנו עוסקים בשימור הבית שליד בית המוכתר, מחזקים את המנהרה שחפרו אנשי ניל"י ומכשירים אותה לכניסת מבקרים. בית המעיין נמצא בבעלות

הוועד החקלאי של זכרון יעקב ואנו עוסקים בחיזוק המבנה וממתנים לאישור ההיתר לתחילת עבודות השימור, שהכין אדר' בצלאל רינות. בחדרה מסיימים לשפץ את בית קוטלר (רח' הגיבורים, פינת רח' ז'בוטינסקי), שיעבור לרשות החברה להגנת הטבע ועיריית חדרה.

במפעל המלח בעתלית אנו ממשיכים בהקמת מרכז המבקרים, ובכוונתנו לכנס את צוות המפעל עם זהבית רוטנברג, מנהלת מחנה המעפילים עתלית ועם שירה הרפז-פומרנץ, רכזת ההדרכה, על מנת לתכנן את מערך ההדרכה במקום, ולבחון אפשרות של הדרכה משולבת בשני האתרים ■

חזית הבית הדרומי בקבוצת כנרת (צילום: אורי בן ציוני)

בית העם בנהלל, 1944 (צילום: זולטן קלוגר, באדיבות לע"מ)

במצודת כח הונחה לאחרונה אבן הפינה של מוזיאון 'הרעות' לסיפור הקרבות על המצודה במלחמת העצמאות; **במנרה** שיקמה המועצה לשימור אתרים את אחד המבנים הראשונים בקיבוץ, המשמש כארכיון ■

מחוז צפון ועמקים - מתעדים ומשמרים אורי בן ציוני - מנהל מחוז צפון ועמקים

הפרויקטים העיקריים של המועצה לשימור אתרים במחוז: **בבית העם שתכנן האדריכל ריכרד קאופמן בנהלל**, אנו נערכים לקראת השלב הבא של תכנון והשגמת המבנה המונומנטלי שעמד נטוש משך שנים רבות; **"גשר הישנה"** משחזרים את בית הילדים ההרוס ממלחמת העצמאות; **בטבריה** - מתבצעות עבודות שימור בית הכנסת 'הסניור' שב'חצר היהודים', **בבית הספר "כדורי"** ממשיך פרויקט השימור של בניין המנהלה ההיסטורי, שאחד מתוצריו הינו תיק תיעוד מרתק. עבודות שימור ושחזור נרחבות מתקיימות גם **בחצר כנרת. בקבוצת כנרת** השכנה הוכן על ידי המועצה לשימור אתרים תיק תיעוד לקראת שימור המבנה הדרומי, שתוכנן על ידי האדריכל ריכרד קאופמן בגבעת הראשונים של הקיבוץ. המבנה שימש גם כמגורי משפחתה של נעמי ספיר - לימים נעמי שמר; **בצמח** מתקדם תהליך תכנון מתחם הרכבת ההיסטורי לצורך שיקומו והשגמתו, בשיתוף עם המועצה האזורית עמק הירדן והמכללה האקדמית כנרת; **באיילת השחר** מתבצעות עבודות שימור למבנה הראשון בקיבוץ, שבמשך עשרות שנים שימש כסנדלרייה. המבנה מיועד להפוך למרכז מבקרים עם פעילות כלכלית; **במשמר הירדן** ההיסטורית מתקדמות העבודות לקראת פתיחת מרכז הנצחה למושבה, שנחרכה במלחמת העצמאות; **בכפר גלעדי** שוקמו ותועדו מבנים מהרחוב הראשון בקיבוץ;

מגדלי המים, הנתועים במרכזם של יישובים כפריים ועירוניים, הינם מהסמלים הבולטים של ההתיישבות ובניין הארץ.

הצעה לעיצוב מגדל המים ברחוב החשמל בתל אביב - 'פרויקט אור עליון' (הדמיה: רועי דרבקין וטל יהוד)

פטר, נכדו של הצלם המיתולוגי רודי ויסנשטיין, לצאת למסע בעקבות הצילומים הישנים של סבו ולצלם את המגדלים גם במצבם הנוכחי. במסגרת התחרות, התבקש כל משתתף לבחור מגדל מים, לתעד אותו, ללמוד את סביבתו, לזהות צורך קהילתי ביישוב בו הוא ממוקם ולהציע רעיון ופתרון בדמות תכנון פונקציה חדשה למגדל, כך שיוחזר הדרם של המגדלים היפייים הללו מן המאה ה-20, ובה בעת תובטח השמשתם המיוחדת לטובת הקהילה, כמוקדי מפגש תרבות.

צוות השופטים, בראשותו של פרופ' מרדכי עומר - מנכ"ל ואוצר ראשי כמוזיאון תל אביב, כלל את פרופ' ג'ורג' ג'יאנגיאן, מומחה לשימור ושחזור אדריכלי מאוניברסיטת IUAV ונציגה, אדר' ברכה חיוטין מ"חיוטין אדריכלים", תמר טוכלר, נציגת המועצה לשימור אתרי מורשת ואת האדריכל ומתכנן הערים ערן מורדוכוביץ'. השופטים בחרו שלוש עבודות זוכות בשתי קטגוריות - סטודנטים ואדריכלים. משקל משמעותי ניתן בשיפוט על תיעוד המבנים על פי פורמט קבוע שניתן למתמודדים, ומסיבה זו ניתנו גם שתי תעודות הוקרה ליוצרי תיקי כ-40 תיקי תיעוד המכילים מידע ארכיוני ועדכני חשוב על ההיסטוריה של המבנים וסביבתם.

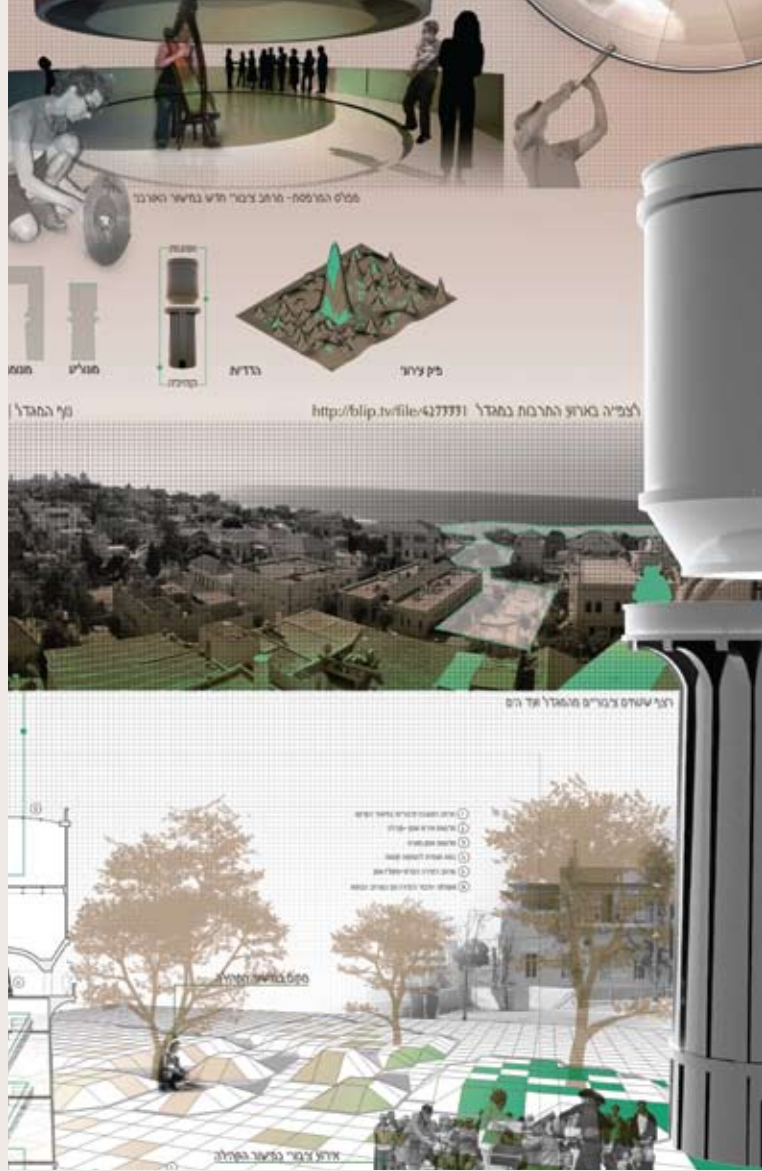
בין הזוכים במקומות הראשונים: יוסי שושן ורועי פביאן על הצעתם למרכז מוסיקה במגדל המים בעג'מי, וניצן ברטוב וריטה זלז'ניאקוב על הצעתן לגינה ציבורית וספסל בצל מגדל המים בגבעת שמואל. הצעות זוכות

מבנים אלו, אשר תפקדו ביישוב כמעין גירסא מודרנית של באר המים המקראית, מסמלים עבור רבים ערכים של שיתופיות, חלוציות וקהילה ועומדים במרחב כסמן לקיומם של חיים. עם יישומן של טכנולוגיות חדשות לאספקת מים, הוצאו מגדלים רבים משימוש וכעת עומדים כזכר מתפורר לימים עברו. במהלך הקיץ האחרון הוזמנו אדריכלים צעירים וסטודנטים בתחום האדריכלות, העיצוב והשימור לקחת חלק בתחרות 'מגדל המים - מבטים חדשים' ולהחזיר עטרה ליושנה.

את התחרות יזם הח"מ, סטודנט בצלאל, בעקבות זכייתו בתחרות סטודנטים בינלאומית מטעם אוניברסיטת ברקלי, בתחום שימור מורשת. המחלקה לארכיטקטורה בצלאל, בהובלתו של אדר' שמואל גרואג, המרכז את תחום השימור במחלקה, אימצה מיד את הפרויקט והתגייסה להובלתו. התלהבות נרשמה גם באיקומוס ישראל ובהנהלת המועצה לשימור אתרי מורשת, ובעיקר אצל תמר טוכלר, מנהלת מחוז תל אביב וקשרים בינלאומיים במועצה, שנרתמה לפרויקט והפכה אותו מיוזמה סטודנטאית לפרויקט ארצי עם תהודה רחבה וסיוע מגורמים ציבוריים ופרטיים.

תהליך החיפוש הראשוני אחר חומר היסטורי אודות המגדלים בארץ הוביל את אונגר לצלמניה, חנות הצילום הוותיקה ברח' אלנבי 30 בתל אביב. שם נמצאו קרוב ל-150 צילומים משנות ה-30 ואילך ובהם מגדלי מים ממקומות שונים בארץ. בהמשך הדרך, לקראת הפקת תערוכת הזוכים בתחרות, הוחלט, בשיתוף עם בן

גן ציבורי ומקומות ישיבה מוצלים בגבעת שמואל (הדמיה: ניצן ברטוב וריטה זלוניאקוב)

הצעה למרכז מוסיקה בשכ' עגמי' יפו (הדמיה: יוסי שושן ורועי פביאן)

להוות מאגר מידע ראשון מסוגו על מגדלי המים ומקומם בקהילה www.watertowers.co.il.
 למעוניינים, תערוכת המגדלים הועברה בימים אלה לקריית טבעון, ומוצגת שם, בתוך מגדל המים ההיסטורי של היישוב ששוקם ומתפקד כיום כגלריה לאמנות של מרכז ההנצחה במקום. בחודש מאי צפויים להתקיים סביב התערוכה אירועים מיוחדים, במסגרת שבוע שימור אתרים שמקיימת המועצה לשימור אתרי מורשת מדי שנה ■

אחרות הן: מרכז קהילה ותרבות במגדל המים שבמרכז הכרמל בחיפה; בית גידול לטבע עירוני במגדל ובריכת מים בבת-ים; ספרייה ציבורית במגדל המים בבית שאן וגוף תאורה איקוני במגדל המים שכרמ' החשמל בתל-אביב.¹

להפקת התערוכה חברו מספר גורמים פרטיים וציבוריים ביניהם כאמור חברת החשמל; משרד מהנדסים סירקין-בוכנר-קורנברג; קבלן השימור רובי פלד; חברת מרזבית מרכז, שסייעה בציוד תלייה; חומרי בנייה רע - בית מלאכה לצילום; ארכיון אדריכלות ישראל (אאי) ומנהלת נמל יפו שאירחה את התערוכה. מבין ההצעות, בלטה ההצעה לעיצוב מגדל המים ברח' החשמל בתל אביב - 'פרויקט אור עליון' - שזכתה במקום השלישי בקטגוריית הסטודנטים. כבואם לעצב מחדש את המגדל המרשים ששומר זה מכבר, בחרו המעצבים טל יהוד ורועי דרבקין להציב בראשו אהיל גדול ברוח מתחם החשמל המתחדש והאופנתי, תוך קריצה לעובדה שבקומת הקרקע של המגדל פועל בית תפילה, שבו מתפללים עובדי חברת החשמל העובדים בסמוך לו. זוהי כמובן ראייה אמנותית, שאין ככוונה לכצעה.

תערוכת ההצעות הזוכות שנפתחה בהאנגר ההיסטורי בנמל יפו זכתה לתהודה תקשורתית רחבה ואלפי מבקרים נהנו ממוצגיה. למארגני התערוכה נותר רק לקוות שסייעה להשפיע על מקבלי ההחלטות ברשויות המקומיות וברשויות התכנון לפעול לשימורם ולהחייאתם של מגדלי מים נוספים השזורים בנופי ארצנו. כל הפרטים אודות התחרות, מגדלי המים והתכניות הזוכות, מצויים באתר אינטרנט שהוקם במיוחד לטובת הנושא, במטרה

חברת החשמל למען שימור מגדלי המים

חברת החשמל נכנסה כשותפה לפרויקט 'מגדל המים-מבטים חדשים', כחלק ממסורת פעילותה רבת השנים בתחום השימור. כפי שעולה ממחקר בראשות פרופ' גילברט הרברט מהמרכז לתיעוד הארכיטקטורה בטכניון, מבני תחנות-הכוח של החברה, אשר הוקמו על ידי מייסדה, פנחס רוטנברג בשנות העשרים והשלושים של המאה הקודמת, נחשבים למבנים המייצגים את ראשית האדריכלות המודרנית בארץ ישראל. חלק ממבנים אלה, אשר הוכרו והוכרזו נכסים לשימור, שופצו ושומרו על ידי חברת החשמל, אשר פועלת להטמעת מורשתם בקרב הקהילה, באמצעות שיתופי פעולה מגוונים. ההצעה שזכתה במקום השלישי בקטגוריית הסטודנטים - 'פרויקט אור עליון', מטפלת במגדל המים משנת 1925 הנמצא בצמוד למבנה דירקטוריון חברת החשמל.

המגדל נבנה על ידי המהנדס ארפד גוט ושימש את תחנת-הכוח הראשונה של תל אביב עד שנת 1957. בשנת 1999 שוקם המגדל על ידי חברת החשמל כחלק משיקום כלל מבני המתחם שכרשותה בשיתוף עם המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ■

¹ המאמר המורחב והמפורט, עם פירוט התורמים והזוכים יופיע באתר האינטרנט של המועצה לשימור אתרי מורשת

נמל יפו - שנות ה-30' (צילום: קורט טוכלר)

"בית המכס הצפוני ייקבע כבניין לשימור תוך הבטחת רצועה לטיילת ממזרח לבית המכס ובצמידות לו ככל הניתן..." התכניות האמורות קובעות חד משמעית את החובה המוטלת לשמר ולהגן על המבנה עד למועד שימורו, ובמידה וייהרס, לא ניתן יהיה לבנותו מחדש, או לבנות במקום קיר מגן.

הצעה לשיקום המבנה והשמשותו במרכז מבקרים "אליס איילנד" הישראלי

נוסיף ונציין כי בית המכס הצפוני וביתן הכניסה הצפוני המיועדים, נקבעו לשימור כמגרש מיוחד לשימושים בעלי אופי ציבורי, וככזה מופיע הבניין בפרוגרמה התיירותית לנמל יפו, שהכינו העירייה ומשרד התיירות.

תכניות אלו נשקלו בכובד ראש ובראייה ממוקדת, ונדונו במספר ועדות מקצועיות ומוסדות תכנון; האתר הוגדר לשימור בהמלצות תיק התיעוד שהוכן לנמל יפו, ובהמלצות ועדת ההיגוי הציבורית לשימור נמל יפו שהקימה עיריית תל אביב, באמצעות המשלמה ליפו, ובה: נציגי רשות העתיקות, צוות יפו, המועצה לשימור אתרים, עמותת האדריכלים, חוקרים וגורמים נוספים. הוועדה קבעה כי ישומרו כל המבנים המנדטוריים ובמידה שיימצאו שרידים מהתקופה התורכית, ישולבו שרידיהם גם כן. עוד נקבע כי חל איסור על הרס מבנים אלה, ונדרשת הכנת תיק תיעוד מפורט לפני שיקומם. המלצותיה של הוועדה אושרו על ידי הוועדה המקומית!!!

בכניסה הצפונית לנמל יפו, בקצה טיילת חומת הים, ניצב לו מבנה בטון גדול ומוזנח הצופה אל הים. חלקו כבר ריק מפעילות, ובחלקו הדרומי פעילים "המרכז לחינוך ימי" ו"שכט צופי ים" הייחודי של יפו. רבים חושבים כי הוא "מכוער ולא מתאים". יש המוסיפים שאולי כדאי היה להרסו, אך בניין זה הינו בדיוק דוגמא נפלאה לאתגרי השימור.

אתרים רבים בעלי ערכים היסטוריים, אדריכליים ופוטנציאל כלכלי ותיירותי גבוה, מצויים במצב קשה. מלאכתם של אנשי השימור היא לחשוף אותם, להאיר את סיפורם ואת ערכם ולהציע דרכים לשימורם והשמשתם. כזהו סיפורו של בית המכס הבריטי. הוא הוקם בשנות ה-30', במסגרת תכנית מנדטורית להרחבת נמל יפו העתיק ובניית נמל מודרני. המבנה הוקם לאחר הריסת בית המכס התורכי, שנבנה בשלהי המאה ה-19, וממנו שרדו יסודותיו בלבד. אתר זה ששימש כשער הכניסה לארץ ישראל במשך אלפי שנים, הינו ה"אליס איילנד" הישראלי. האתר בעל ערך גבוה בשל מיקומו, וסיפורו ההיסטורי והאדריכלי. שיקומו והחייאתו יכולים להוות תרומה ממשית לנמל.

חשיבותו, בין השאר, הוא בהיותו המבנה היחיד הנושק למים לאורך חופי ישראל, ונוכחותו משמרת את הסילוואטה המקורית של יפו העתיקה. הוא אף היחיד שמשחזר את סמטת הכניסה לנמל, שהיתה מרכיב חשוב בנמל ההיסטורי.

בנוסף, קיים ערך פונקציונאלי המשרת גם היום את קבוצות המבקרים הרבות בנמל. הוא מגן מפני רוחות ושמשי יוקדת, ומרבית ההדרכות מתבצעות בנקודה זו. למבנה חשיבות רבה כשוכר גלים והוא מהווה חלק ממערכת מתוכננת השומרת על המעגנה ועל סביבת הנמל. הריסתו תחשוף את הנמל וסביבתו למפגעים בשעת סערה.

חשוב לדעת כי המבנה יועד לשימור במסגרת תכניות שאושרו זה מכבר: תמ"א 13 תיקון 2 לנמל יפו (תכנית מתאר לחופים) ותכנית תא/2378 א, תכנית מקומית לנמל יפו, בה מסומן ומוגדר מבנה בית המכס הצפוני כמבנה לשימור, אשר חובה לשמרו ולהגן עליו מפני הריסה. בתכניות גם נקבע כי השימושים יהיו "בכפוף לשמירה על אופיו וחזותו ההיסטורית של המקום", וכמו כן נאמר:

מבט על שיקום מבנה בית המכס והשתלבותו, הן בנמל והן בנוף העיר העתיקה של יפו (הדמיות: אדר' עדי קרמר)

הדמיה של המבנה המשתלב עם נוף של תל אביב ועם בית הקפה הייחודי על קו המים, "המרכז לחינוך ימי" ו"צופי ים"

ים" ו"תחנת הקשר 2X4"), הקשורה בכניין ובמיקום זה. מדובר באטרקציה חווייתית שתוכל להביא קהלים רבים ומגוונים למקום, לעודדם לבלות פרק זמן ארוך יותר במקום, וכתוצאה מכך להגדיל את הביקורים באתרים ובעסקים בנמל.

למרות כל האמור לעיל וחובת השימור, יש עדיין הרואים במבנה מפגע ופועלים להריסתו. חשובה מאד התמיכה הציבורית כדי להבטיח את שיקומו המהיר ואת הפעלתו. התכניות שהכינו האדריכלים איל זיו ושמואל גרואג וההדמיות שהכין האדריכל עדי קרמר, מראות שאפשר גם אחרת ■

עוד נדגיש כי הפתרונות השימוריים ותמהיל השימושים המוצעים למבנה זה, עמדו לנגד עיניהם של משתתפי "השולחן העגול" שקידמו את מניעת הפרטת נמל יפו ואת החייאתו, ועל פי עקרונות אלה משוקם כיום הנמל. כדוגמת ההאנגרים, או מבנה ה"לנבטונדט" (כיום "נא לגעת"), אשר עברו תהליך שימור והחייאה שהוכיח את עצמו וחשף את קסמם, כך נכון הדבר לגבי שימור והחייאת בית המכס הצפוני.

הניסיון הרב בארץ בנושא השימור בכלל ובתל אביב בפרט, מוכיח כי ניתן ללא כל ספק לשקם את האתר ולהחיותו. ניתוח התיעוד הבסיסי שנערך, מעלה את הפוטנציאל הרב ואת איכויות המבנה. מדובר במבנה בסגנון הבינלאומי שעבר עבודות חיזוק גסות, אשר בוצעו בשנים האחרונות ועיוותו את מראהו, אך המהלך הוא הפיך וזאת בניגוד לעמדת הטוענים שאין למבנה זה ערך.

אנו מאמינים כי המבנה צריך להיות מרכז ביקור ותצוגה של סיפור הנמל והשער לארץ ישראל לאורך הדורות. ניתן להקים בו מאגרי מידע אינטראקטיביים, לפתוח מסעדה ייחודית וכמובן להבטיח את המשך הפעילות הימית ("המרכז לחינוך ימי", "צופי

מבט קיים על בית המכס, לאחר הזנחה ארוכה וטיפול זמני בכיסוי בטון מכוער. בחלק הצפוני ניתן לראות את ה"בוטקה", שהיתה חלק משער הנמל בתקופת המנדט (באדיבות ארכיון יפו)

היום היה גשום, הרוחות סערו, בעת שמנהלי אתרי המורשת ההיסטוריים התכנסו בין הים הסוער לחוף נחשולים ומוזיאון "המזגגה" המרשים. הכנס השנתי הראשון של מנהלי אתרי המורשת נפתח, בנוכחות של למעלה ממאה משתתפים מכלל אתרי המורשת בארץ.

תכניות חשובות העוסקות באתרי המורשת הועלו לדיון באירוע, שהתקיים בימים 16-17 בפברואר, במלון "חוף נחשולים". הכנס היווה נקודת ציון חשובה בתהליך שמובילה בשנתיים האחרונות המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, באמצעות ועדת החינוך, מחלקת החינוך והפורומים האזוריים של מנהלי האתרים. במהלך פעילותם של הפורומים עלו וצפו החזיתות בהם ניצבים אתרי המורשת, וכאן ניתנה הזדמנות לכירור הסוגיות המרכזיות ולהיערכות בזמן פעולה.

סדנת מנהלי אתרים (צילום: אלעד בצלאלי)

נדמה שהנושאים הדחופים ביותר עוסקים במאמצי הקיום היום יומי של אתרי המורשת, בהכרה ובתמיכה שלה ראויים האתרים. בציר מקביל עומד העיסוק ב"לב החי" של האתרים, בפעילות החינוכית החשובה, בהעברת הסיפור ההיסטורי והערכים הציוניים המגולמים בו, ויותר מכל, בהנחלת המסרים הללו לקהל המבקרים, ובראשם לקהל הצעיר של מערכת החינוך.

במהלך השנתיים האחרונות דנו מנהלי אתרי המורשת במסגרת הפורומים, במהלכים שיש לקדם לצורך שיפור מצבם של האתרים: הגברת זרם המבקרים, חידוד המסרים החינוכיים, שיפור המערך הפדגוגי ועוד. בעזרת הפורומים, הצליחה המועצה לשימור אתרים להפוך עצמה לחוט המקשר בין האתרים ולמוציאה לפועל של חלק מהרעיונות החשובים שהועלו, מתוך ההבנה הברורה שבכל אחד מהאתרים טמון סיפור חשוב מפסיפס הנרטיב הישראלי.

את דברי הפתיחה נשאה המנהלת הכללית של משרד התרבות והספורט, אורלי פרומן. משרד התרבות הוא כוח מרכזי בחשיבותו, בין היתר כפרויקטים תקופתיים כגון פרויקט "תרבות לישראל", אך חשובה מכך היא התמיכה השוטפת של המשרד בחלק נרחב מהאתרים.

"אתרי המורשת אמונים על בסיס חשוב ומהותי של המדינה, העם והחברה שלנו, ולא נוכל להמשיך להתקדם כחברה בלי השורשים החשובים האלה"
אורלי פרומן
המנהלת הכללית של משרד התרבות והספורט

ראובן פינסקי, מנהל התכנית להעצמת המורשת הלאומית במשרד ראש הממשלה, שלקח חלק בכינוס, אמר בין היתר כי "הכנס הזה הוא משב רוח מרענן באתגר הכי גדול שלנו כממשלה, לראות שיש אינטרס משותף, שהגורמים יודעים לדבר, שלא כל אתר לנפשו. יש לכם מכנה משותף חשוב, לאומי, והחשיבות

"המזגגה" בנחשולים (באדיבות מוזיאון ה"מזגגה")

של המורשת היא גדולה ומרכזית". התכנית להעצמת המורשת הלאומית (תמ"ר) היא כלי חשוב בשיפור מצבם הפיזי של אתרי המורשת, בשיפור התצוגות והארכיונים, ובהעצמת התשתיות של אתרים רבים. בעבודה נכונה ומשותפת, התכנית יכולה גם להוסיף לעצמה נדבך שיעניק דחיפה משמעותית לכלל אתרי המורשת. כלים רוחביים כגון: שיווק אזורי, פרסום משותף, תמיכה בהשתלמויות ופיתוח פרויקטים חינוכיים, יכולים לתרום לחיזוק הבסיסים מהם פועלים כלל האתרים.

ראובן פינסקי, מנהל התכנית להעצמת המורשת הלאומית, נושא דברים בכנס (צילום: טל בן נון גלז)

עמרי שלמון, מנכ"ל המועצה לשימור אתרים, דיבר על המאמצים לקיים שיתוף פעולה עם משרד ראש הממשלה, משרד התרבות ומנהל התרבות, על מנת לקדם עשרות אתרים שלמעשה אין להם כיום כל הכרה ממלכתית.

אתרי המורשת הם בבעלות שונות: מתוך 128 אתרי מורשת, 18 אתרים מוכרים כמוזיאונים על פי חוק, 12 הם מוזיאונים שמוחזקים על ידי משרד הביטחון, חמישה אתרים זוכים לחקיקה מיוחדת ועוד כ-30 זוכים לתמיכה חלקית. מיותר לציין עד כמה התמיכה של משרד התרבות מהווה סם חיים לאתרים, ועד כמה חשובה ההכרה כעוגן לפעילותם. למעשה, מעל למחציתם של אתרי המורשת בישראל אינם זוכים כלל לתמיכת המדינה וגרוע מכך, אינם זוכים להכרה מכל סוג שהוא.

ברקת כהן, רכזת ההדרכה של המוזיאון בקיבוץ יפעת ורכזת פורום עמק יזרעאל, הציגה את נושא הרלוונטיות של האתרים ואת הרלוונטיות של הערכים העולים מהאתרים בעולם "הריאליטי" בו הכוחניות והדורסניות תופסים מקום מרכזי כל כך.

מעל לכל השאלות, ריחפה שאלת הקשר עם משרד החינוך. נציגי משרד החינוך שהשתתפו בכנס וביניהם יו"ר המזכירות הפדגוגית, ד"ר צבי צמרת ומנהל מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, יוסי לוי, הסכימו כי יש צורך דחוף בפטרון לאתרים והצביעו על מספר כיוונים חשובים להמשך. מייד לאחר הכנס התגבש צוות פעולה שיפעל לקידום תכנית זו.

חשיבותו הרבה של הכנס היא בהצגת החזית האחידה של אתרי המורשת אל מול גופי הממשלה הגדולים. הצגנו כאן את השלמתו של שלב בניית הבסיס לפעולה, שכעת יש לדחוף ליישומה.

■ תודה מיוחדת לכלל העוסקים במלאכה

האונייה במחנה המעפילים עתלית (צילום ושרטוטים: אדר' אנטולי ברגמן)

בראשית שנת 2010, בישיבתה בחצר תל-חי, אישרה ממשלת ישראל את "התכנית להעצמת המורשת הלאומית" (תמ"ר). התכנית הינה תכנית רב שנתית וכוללת כ-65 אתרים ומבנים בכל רחבי הארץ.

הרפת והנפחיה בחצר הקזרמה במזכרת בתיה, שחזור צריף הראשונים באום ג'וני, שנחנך בחגיגות 100 שנה לרגניה א', שיקום בית הראשונים בקיבוץ מנרה, המשמש היום כארכיון, בית משפחת טריף בכפר ג'וליס ועוד רבים אחרים.

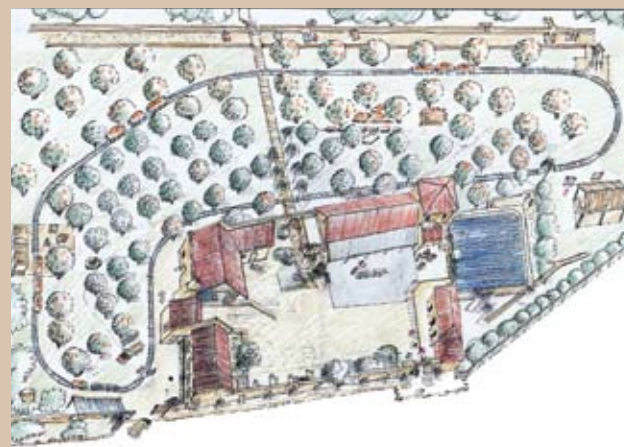
בצד עבודות השימור הכנו גם תכניות עבודה, בהן: מוזיאון "הרעות" במצודת כה, המבואה במחנה המעפילים עתלית, מחנה העובדים בסדום, המפקדה הבריטית בבסיס רמת דוד ופרויקט הטרוזינות באתר הפרדסנות ע"ש מינקוב ברחובות. בשנת 2011 תטפל המחלקה בכ-73 פרויקטים, כשהמרכזיים שבהם מהווים חלק ב"תכנית מורשת", כמו "פסל הרצל" - פסל המנציח את המפגש בין בנימין זאב הרצל לקיסר הגרמני וילהלם השני, ומבנים היסטוריים במקוה ישראל, חצר ניניו בטבריה, ובית הקברות כנרת.

האתגר שעומד לפנינו גדול ומחייב אותנו להתארגן ניהולית ומקצועית. לשם כך קלטנו את המהנדס דוד שוורץ בצוות תכנון נהלל, ובנינו תכנית להכשרת בעלי מקצוע נוספים לעבודות שימור, שבמסגרתה נקיים קורסים מקצועיים, בשיתוף עם רשות העתיקות.

למועצה לשימור אתרים ולמחלקת התכנון והייעוץ ההנדסי, ניסיון עשיר בעבודות שימור והצלה, בהכשרה מקצועית, בארגון וביכולת ראייה כוללת של השימור. עם ההיערכות החדשה, ובעזרת צוותי השימור הוותיקים והמיומנים, נוכל לעמוד במשימות

מחנה המעפילים עתלית - פרספקטיבה של בית המבואה

אתר הפרדסנות ע"ש מינקוב ברחובות - פרספקטיבה של האתר עם מסילת הטרוזינה

במהלך שנת 2010 נערכו מספר סיורים משותפים עם ראובן פינסקי, מנהל התכנית להעצמת המורשת הלאומית במשרד ראש הממשלה, בהם הוצגו ההצעות המקצועיות והארגוניות של המועצה לשימור אתרים עבור התכנית וכן ניסיונה הרב בקידום פרויקטים לשימור. בעקבות הסיורים, החליטה ועדת ההיגוי של "תכנית מורשת" על מימון לביצוע שמונה הפרויקטים הראשונים: קיבוץ יד מרדכי - שיקום וטיפול בזירת הקרב ובעמדות התצפית בגבעת הקרב, והקמת מבואת כניסה חדשה; בית הקברות כנרת - שיקום ופיתוח מערך הכניסה וחיבור פיזי עם חצר כנרת; חצר כנרת - בית המבואה; קיבוץ שדות ים - בית חנה סנש - שיקום בית הראשונים של האדריכל שמואל מסטצ'קין, והקמת מוזיאון לתולדות חייה של חנה סנש, ולהנצחת פעילותם של לוחמי ארץ ישראל על אדמת אירופה, נגד הגרמנים, במלחמת העולם השנייה; מוזיאון "הרעות" בבני יושע; שימור חצר ניניו בטבריה; שיקום ושימור תחנת הרכבת

ההיסטורית בצמח; המוזיאון לראשית ההתיישבות בקיבוץ יפעת - קידום תכנית אב לחידוש תצוגה מוזיאלית.

בשנת 2010 טיפלה המועצה לשימור אתרים, באמצעות מחלקת התכנון וההנדסה, בכ-52 פרויקטים של שימור והצלת מבנים ואתרי מורשת ברחבי הארץ. בין הפרויקטים שהטיפול בהם הסתיים מצויים: דגם אוניית מעפילים במחנה המעפילים עתלית,

במלאת 25 שנה למועצה לשימור אתרים, הוחלט על הקמת המחלקה לקשרים בינלאומיים, במטרה להרחיב את הידע המקומי באשר לטכנולוגיות שימור וטכנולוגיות בנייה מסורתיות, תפיסות והתמודדויות עם שימור אתרים ומתחמים היסטוריים ברחבי העולם, הבאת חומר מחקרי ויצירת רשת קשרים עם אנשי מקצוע וארגוני שימור בתחום, בעיקר בנושא הפעילות הציבורית.

העיר ברוז בבלגיה - דוגמה לעיר היסטורית שעברה תהליך שימור והחייאה, כיום אתר מורשת עולמי

טירה משוקמת בוינסנס - פרברי פאריס

פרויקט עם בית ספר למקצועות הבנייה מברלין, שעתיד להביא תלמידים לעבודה משותפת עם צעירים ישראלים, בשימור בית הקברות "טרומפלדור" בתל אביב; פיתוח הקשרים עם מרכז השימור בלובן - בלגיה, מרכז השימור בפריס - צרפת וארגון שימור ממלטה. בצד כל אלה, אנו שוקדים על הופעת נציגי המועצה בכנסים בינלאומיים, וכימים אלה אנו פועלים לקראת יציאת משלחות מקצועיות לחו"ל. כמו כן הגשנו מספר בקשות, לאיחוד האירופי ולקרנות בגרמניה, לקידום פרויקטים בתחום מורשת השימור, טכנולוגיות הבנייה ועוד.

המחלקה פועלת בשיתוף פעולה גם עם מוסדות וארגונים מקומיים בהם איקומוס ישראל, רשות העתיקות, הטכניון, אוניברסיטת בר אילן, בצלאל - האקדמיה לאמנות ועיצוב, ירושלים, אוניברסיטת תל אביב, עיריית תל אביב וגופים נוספים, לקיום ימי עיון, תערוכות וסדנאות מקצועיות

מרכז השימור הממלכתי בפאריס

המחלקה אף פועלת על מנת לחשוף את פעילות המועצה לשימור אתרים בחו"ל ולהקים מערך של פרויקטים משותפים, כגון כנסים, השתלמויות, תערוכות, סדנאות, סיורים מקצועיים ועוד. את המחלקה מלווה ועדה ציבורית של אנשי מקצוע ומומחים, להם ניסיון וקשרים מקצועיים עם ארגונים ומוסדות ברחבי העולם.

במסגרת שהקמנו, אנחנו עוסקים בפעילויות שונות, בהן חילופי מומחים. במהלך אירוח אנשי מקצוע המבקרים בארץ, אנו מגייסים אותם להרצאות ולייעוץ. בסיוע פעילי הוועדה הציבורית

שהוקמה, קידמנו מספר פרויקטים ויוזמות בהם: פרויקט מחקרי על מדיניות שימור מתחמים, עם אוניברסיטת יורק באנגליה, במסגרתו אירחנו מתמחה מהרשות הפדראלית האמריקאית;

השתלמות בצרפת - מפגש אנשי שימור בנוגע לפעילות למען שימור אתרים היסטוריים (צילומים: תמר סוכלר)

מגמות חדשות במאה ה-21 בתפיסת יחסי השימור, התכנון והפיתוח
פרופ' עירית עמית-כהן - ראש מסלול לתואר שני "שימור ופיתוח נוף ונכסי תרבות", המחלקה לגיאוגרפיה וסביבה, אוניברסיטת בר אילן

בשנים האחרונות חל שינוי ביחסי צלעות המשולש: אוכלוסייה, מרחב ומורשת (מורשת טבע; מורשת תרבות, מוחשית ולא מוחשית; נופי תרבות). לשינוי זה ביטוי בהגדרת תופעת השימור, בהרחבת תפקידיה ועקב כך בריבוי הפניות להכריז על נכסים ראויים לשימור הן בהיבט אוניברסאלי, באמצעות ועדת המורשת העולמית, והן בהיבט מדינתי. ההגדרה והתפקידים מעודדים גישה הקוראת ליצירת פלטפורמה חדשה, בה מתקיים מפגש בין שימור, תכנון ופיתוח. פלטפורמה שכזו מעודדת יצירתו של תחום דעת מחקרי ומעשי, המשלב מקצועות לימוד והתמחויות, לא רק באדריכלות ובפרקטיקה של שימור חומרים, אלא גם בתכנון, בחוק, בתהליך קבלת החלטות, בהקניית ערך לסקר הסביבתי ולתיעוד ההיסטורי, בכלכלת השימור ובהתייחסות הנכס הבנוי או המשאר הטבעי לנוף הפתוח ולרגישותו.

ככוחה של תופעת השימור לבטא את הילכי הרוח של החברה ואת זהותה בפוליטיזציה של השימור, משום תכונתו של נכס לבטא ערכים ולהעביר מסרים. לאפיון הפלטפורמה השימורית, להרחבתה ולקריאה לכלול בה נושאים מתחומים מגוונים ולארגנם במערך מובנה והגינני, ביטוי בהגדרות חדשות, כמונחים, כנסים, במחקרים, בהקמתם של ארגונים, בייסודן של מחלקות באקדמיה וברשויות, ביצירתן של אמנות חדשות המייצגות הסכמה רחבה ובהשלכות על התפתחויות כלכליות וחברתיות.

כך קורה שהשימור זוכה להגדרה של דסיפלינה: "התמחות, ידע ופעולות שנועדו להבטיח את המשך קיומם של נופי טבע ונכסי תרבות גשמיים ורוחניים, הנושאים ערכים היסטוריים, חברתיים, עיצוביים ואידיאולוגיים, בתוך קהילה עכשווית בעלת צרכים ורצונות, ואת העברתם התקינה לדורות הבאים". הדסיפלינה נעזרת בביטויים חדשים: קיימות - Sustainability; צדק רב דורי, מכלול נופי, מרקם שמור משולב (תמ"א 35), סביבה היסטורית - Historic Environment the English Heritage definition.

בעקבות זאת מתקיימים כנסים שמטרתם להפגיש את קהילות השימור וכותרותיהם כוללות מילות מפתח חדשות: "רוח המקום" - Spirit of Place: Between Tangible and Intangible Heritage, World Heritage Convention 2008 in Quebec

תחושת מקום" - Discovering a Sense of Place, Glasgow 2009 - באוניברסיטאות נפתחות מגמות לימוד המתמקדות, בשימור ובמגוון ההיבטים שהוצג לעיל כדוגמת:

School of Architecture, Art and Historic Preservation in Roger Williams University, Graduate School of Architecture, Planning and Preservation (GSAPP)

ונלמדים בהן, לצד האדריכלות והתכנון, קורסים בשמאות, בכלכלה ובמשפט, בתפיסת המרחב ובקריאתו. ישראל משתלבת במגמות אלה ומרבה כנסים ובתכניות לימוד החובקים את מפגש השימור, התכנון והפיתוח ומעודדים את יצירתה של הפלטפורמה השימורית. כך גם קורה שעסקות כלכליות בתחום הנדל"ן מנכסות את השימור כמו גם את הערך העיצובי, ההיסטורי, התרבותי והאידיאולוגי, ומקנות לו ערך כלכלי.

סידני, אוסטרליה - שימור הזיכרון...?

אתונה - שימור עירוני או הלצה עירונית? (צילומים: פרופ' עירית עמית-כהן)

למגמות שתוארו לעיל, מצטרף הדיון הפוליטי והוא זוכה לספרים חדשים ולמהדורות חדשות של ספרים ישנים, לכנסים ולהתמחויות.

מגמות אלה יש לעודד. הן מבטאות שינוי בהכרה בחשיבותה של תופעת השימור, מצביעות על מודעות בהשלכותיה ובהיבטיה השונים, קוראות למעורבות של קהילות רחבות, של מומחים ומתמחים ומדגישות את היותה תופעה דינאמית ומתפתחת, המשתלבת במגמות עכשוויות ■

חדשות ואירועים

"הצדעה להעפלה" (צילומים: נטע רוזנבלט)

הכנסת מצדיעה להעפלה

בחודש פברואר האחרון, התקיים באודיסטוריום הכנסת אירוע "הכנסת מצדיעה להעפלה". יו"ר הכנסת ח"כ ראובן ריבלין וסגנית השר לאזרחים ותיקים, ח"כ לאה נס (בתמונה), נשאו דברים בכנס. באותו יום אף התקיימה בוועדת החינוך של הכנסת ישיבה מיוחדת בנושא מרכז התיעוד הממוחשב "בנתיבי ההעפלה" שבמחנה המעפילים עתלית ■

קבוצות JNF בעבודה בבית ילין במוצא

רותי ארבל-פסח - מנהלת בית ילין

"כך הולכים השותלים" - שרנו בילדותנו בט"ו בשבט, כאן בארץ ישראל. ילדים יהודים מארצות הברית ודאי אינם שרים את השיר הציוני הזה, שהפך לסמל חג האילנות וכל המשתמע ממנו בתרבות העברית בארץ. אצלנו, בבית ילין במוצא, בילו כבר ארבע קבוצות של תלמידי אוניברסיטאות נבחרות מרחבי ארה"ב. הצעירים מלאים ברצון טוב ובנכונות לתרום תרומה מוחשית לארץ ישראל וכאן, בבית ילין, משתתפים בנטיעות, בהכשרת שבילים ובחידוש טרסות חקלאיות

נטיעות בחצר בית ילין (צילום: רותי ארבל-פסח)

ישנות, שכמעט נגזרה עליהן כליה. הביקור מלווה בסיפור המקום ותולדותיו, ובפגישה אישית עם עזר ישראלי, בן הנין של יהושע ילין, בונה הבית. תודתנו נתונה למארגנים של הקבוצות הללו, ולא לון בדיחי - מנכ"ל JNF ישראל, על הדאגה והתמיכה בבית ילין לאורך כל הדרך ■

אוגדן מקצועי לשימור

אדר' דב אלון - מנהל הפרויקט

שימור מבנים ואתרים מהווה רובד תרבותי חשוב בהתפתחותה של מדינה. תחום השימור המקצועי בארץ הינו ענף צעיר יחסית בתרבות הבנייה, ובמשך 20 השנים האחרונות, בהן התפתח תחום זה, זיהינו, אנו העוסקים במלאכת השימור, את חסרונם של כלים מנחים להכרת החומרים, תהליכי התכנון, הביצוע, הפיקוח והניהול של המבנים והאתרים. היה זה חלומם של פרופ' אדריכל סעדיה מנדל, יו"ר הוועד המנהל, ויוסי פלדמן, לשעבר מנכ"ל המועצה לשימור אתרים, והם אשר פנו אלי בבקשה להירתם, ולהוציא את הנושא אל הפועל. לאחר עבודת הכנה, הקמנו ועדת היגוי וראוי לציין כי למפעל חשוב זה נרתמו גם הוועד הישראלי לאונסקו, רשות העתיקות ואגף השימור של עיריית תל אביב. את הפרויקט מנהלים המועצה לשימור אתרים והח"מ, כעורך ראשי של האוגדן. ההפקה וההפצה תבצע על ידי הוצאת ספריית יהודה דקל - המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

האוגדן יהיה אוסף של ספרים שיעמוד לרשותם של העוסקים בשימור ויתעדכן מעת לעת. עד כה הועלתה רשימה של 20 כותרים: שיטות דיגיטליות לסריקה ולמדירה של בניינים לשימור; ציורי קיר; עץ ונגרות; טכנולוגיות בנייה; חומרי בנייה לסוגיהם כגון: אבן, טיח וצבע; נגישות לאתר ועוד. כותר חשוב במיוחד יעסוק בניהול ובפיקוח על אתרים ומתחמים לשימור, לרבות הצד המשפטי. כל כותר יכלול פרקים אשר יעסקו בתהליכים היסטוריים, מרכיבים וסוגי חומרים האופייניים לישראל, שיטות עבודה בעבר ובהווה, כלי עבודה, חומרים גלויים, מפרטים טכניים, מילון מונחים, שרטוטים וצילומים של תהליכי עבודה ופרטים לדוגמא. המטרה היא להגיע למירב הידע הנדרש להכרה, הבנה וביצוע נאות של עבודת השימור.

לכתיבת הכותרים הראשונים נבחרו מומחים בתחום:

אינג' יעקב שפר - טכנולוגיית הבנייה, אדר' אלון לוטן, המשמר יותם כרמל ועופר גרוסמן, מייסד בסיטות אבן - תחום האבן, פרופ' אדריכלית ניצה סמוק וד"ר רינה וסרמן - נושא הטיח, פרופ' עדה סגרה ואגף השימור של עיריית תל אביב - גינות ומבואות לבניינים לשימור ■

הכנס הראשון לשימור באשקלון

ד"ר אבי ששון - המכללה האקדמית אשקלון

גד סובול - נאמן שימור

בחודש מארס, נערך הכנס הראשון לשימור באשקלון, שנושאו: "אשקלון - עיר היסטורית - שימור, פיתוח ותיירות". הכנס שאורגן על ידי הח"מ וגד סובול, התקיים במכללה האקדמית אשקלון ובחסות עיריית אשקלון. במשך היום נדונו נושאים מגוונים בנושאי זיכרון היסטורי ושימור אתרי מורשת באשקלון. כ-200 איש, מכל רחבי הארץ, ובהם נציגי מוסדות אקדמיים, המועצה לשימור אתרים, רשות העתיקות, רשות הטבע והגנים הלאומיים, קק"ל ושוחרי תולדות אשקלון נכחו במקום. נציגים בכירים של הנהלת העירייה השתתפו בכל מושבי הכנס והתרשמו מרוחב יריעת השימור שקיימת בעיר ומן האתגרים הצפויים להם בתחום זה בעתיד. עיריית אשקלון פועלת לא מעט לשימור הזיכרון ההיסטורי,

הזמנה לכנס שהציבה עיריית אשקלון בחוצות העיר (צילום: ד"ר אבי ששון)

אולם יש לקוות כי הכנס יקדם גם את השימור הפיזי ברחבי העיר ■

התאמת אתרי מורשת לאנשים עם מוגבלות אינג' אהרון לויטן - מהנדס ראשי

המועצה לשימור אתרים, בסיוע הקרן לפיתוח שירותים לנכים של המוסד לביטוח לאומי והחברה הממשלתית לתיירות, יזמה פרויקט להתאמת אתרי מורשת לאנשים עם מוגבלות. היעד הינו להנגיש את כל אתרינו לנכים, תוך כדי הקפדה על מגבלות וללא פגיעה במבנה ו/או אתר לשימור. במסגרת התארגנות זו, נערך לאחרונה במחנה המעפילים עתלית יום עיון משותף לגופים העוסקים בתחום ■

גן אברהם כמשל לאתגרי שימור - נגישות אדר' נעמי עשת

עיריית רמת גן מקדמת תכנית לשיקום ושימור גן אברהם ההיסטורי. למרות שמדובר באחד הגנים החשובים והמיוחדים ששרדו בארץ, קודמה ללא תיעוד, תכנית הפוגעת באופן משמעותי בערכי הגן וייחודו. מרבית המהלכים נעשו בשם "צרכי נגישות" וכללו תכנון רמפה עצומה ושינויים מרחיבים בגן. אנו רואים חשיבות רבה בהנגשת אתרים, אך גם עמדת המחוקק קובעת כי ניתן לקבל פטור מחובת התאמת הנגישות החלופית, אם קיימת פגיעה מהותית באתר (חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלויות). המהנדס הראשי של המועצה לשימור אתרים, אינג' אהרון לויטן, טען כי ניתן לקבל פטור מצרכי הנגשה על אזורים מסויימים בגן, ויחד עם מנהלת המחוז וצוות הפעולה, הוביל את המהלך להצלתו ולביטול הרמפה. בפועל, כפי שגם מעידה התמונה, החלו העבודות בשטח ללא הנחיות ראויות, וכך נהרסו מרבית ערכי הגן אותם "משחזרים" כיום, לא בדיוק אבל בערך... ■

הצטרפו למחאה נגד בניית חניון תת קרקעי בכיכר דיזנגוף בתל אביב

מור גלבוע - מוביל המאבק להורדת כיכר דיזנגוף ללא חניון

מזה זמן רב מדברים על הורדת כיכר דיזנגוף ובקרוב, כך זה נראה, עתידה עיריית תל אביב להכריע בנושא. בעקבות קמפיין התושבים והתעוררות השיח העירוני כדבר גורל הכיכר, פרסמה העירייה כי במהלך חודש אפריל ככוונתה לערוך משאל עם שיכריע את גורלה. הציבור יצטרך לבחור בין שלוש חלופות: השארת הכיכר המוגבהת ושיפוצה, הורדת הכיכר למפלס הקרקע ובניית חניון תת קרקעי בשטחה. החלופה השלישית היא החזרת הכיכר למפלס הקרקע ללא חניון וזאת כמובן, החלופה הטובה ביותר והמתחשבת ביותר בצרכי האדם והסביבה. למרות שלכאורה לא התקבלה עדיין החלטה בנושא, בעירייה כבר מדברים על הקמת חניון תת קרקעי בן שתי קומות ו-280 מקומות בשטח הכיכר. שיא האבסורד הוא שאין כלל מצוקת חניה בחניונים הסמוכים. חניון מתחת לכיכר דיזנגוף הוא מיותר, יפגע אנושות במרחב

שלט בחזית האונייה במחנה המעפילים עתלית, המציין את הסדרת הנגישות באתר על ידי יוזמי הפרויקט (צילום: נטע רוזנבלט)

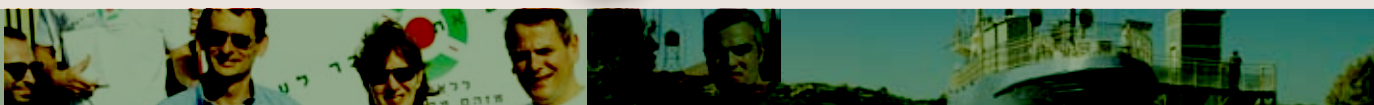

הרס בגן אברהם (צילום: אדר' נעמי עשת)

פעילי המאבק להורדת כיכר דיזנגוף, בתמיכת חברי כנסת וחברי מועצת העיר תל אביב (צילום: רונן מחלב)
הציבורי העילי, ויגרום לנזק סביבתי רב לאזור הכיכר ולמרכז העיר בכלל. לא ניתן לזה לקרות! נשמח אם תצטרפו אלינו ■
לפרטים והצטרפות לקמפיין: kikardizengof@gmail.com
ובפייסבוק: http://www.facebook.com/add_email.php#!/group.php?id=78448218727

המועצה לשימור אתרים מברכת את
ד"ר עירית עמית-כהן, ראש מסלול לתואר שני
"שימור ופיתוח נוף ונכסי תרבות" מהמחלקה לגיאוגרפיה ולימודי הסביבה
באוניברסיטת בר אילן, עם קבלת תואר פרופסור

טקס פתיחת פרויקט "אמץ אתר": שוכב היונים בגבעת ברנר

טל בן נון גלז - מנהלת מחוז מרכז

בחדש ינואר, התכנסה על המדרשאה הגדולה בשוליו הדרום מזרחיים של קיבוץ גבעת ברנר, חבורה בעלת הרכב אנושי לא שגרתי. היו שם נערים בני 14, קבוצה של ילדי גן, ויחד איתם, אנשים שגילם הממוצע חצה את ה-80. העילה לכינוס היה טקס השקת פרויקט "אמץ אתר" של תלמידי כתות ט' מבית הספר "אורט תל נוף", שנרתמו למשימת ניקוי ושימור שוכב יוני הדואר הצה"לי ההיסטורי בגבעת זקס.

נישאו נאומים והושמעו ברכות, אך מעל הכל היתה שם התרגשות גדולה של חבורת יונאים ותיקים שבאו לראות איך הדור הצעיר מתחבר לסיפור ההיסטורי שלהם, ומוכן להשקיע מזמנו ומרצו לשימור המקום והסיפור. הנערים עובדים במקום פעם בשבוע והאתר מקבל אט אט פנים חדשות בזכותם ■

ילדי הגן בדרך אל השוכב (צילום: טל בן נון גלז)

ניסן תשע"א, 27 באפריל 2011, באולם רינה שני בבית ספר תיכון חדרה, וכלל סיור לאנדרטת אבשלום פיינברג במיקומה החדש, בפארק נחל חדרה, בהנחיית תמר אשל, אחייניתו של אבשלום פיינברג.

פרטים על אירועים נוספים בטל. 04-6322330, 04-6324562.
לקבלת הזמנות מפורטות במייל khanhadera@013.net.il ■

חדרה - 30 מתוך 120 שנה

נינה רוזין - מנהלת ואוצרת המוזיאון

חדרה, העיר שצמחה מהביצה והפכה לסמל להישרדות בכל מחיר, מציינת השנה 120 שנה להקמתה.

מוזיאון "החאן" המוזיאון ההיסטורי של העיר, ממוקם בנקודת ההתחלה של המושבה חדרה, במבנה הח'אן שהוכרז על ידי מדינת ישראל כאתר לאומי, ומזה שלושה עשורים מתעד, משמר ומנחיל את מורשת העיר חדרה לרבים. כאן נמצא גם הארכיון ההיסטורי של חדרה, המהווה את מאגר הידע המקיף ביותר של העיר, ספריית מחקר היסטורית-יישובית ושירותי מידע יעילים. המפגש עם הח'אן של חדרה הוא חוויה של מקום וזמן: אתר בן כמאה וחמישים שנה שהמגע אתו מצליח להעניק למבקרים תחושה שהזמן עמד מלכת.

לאורך שנת ה-120 לעיר ו-30 שנה למוזיאון, מקיים המוזיאון, בשיתוף עיריית חדרה, המועצה לשימור אתרים וגופים נוספים, מגוון אירועים בעלי משמעות היסטורית וחינוכית. כנס היסטורי של המוזיאון, התקיים ביום רביעי, כ"ג

מוזיאון החאן בחדרה (צילום: אלכס ליבק)

"מאבק הארכיון אל קירות המוזיאון" במזכרת בתיה

דפנה שמשוני - מנהלת מוזיאון המושבה ע"ש ערן שמיר

בחדש פברואר האחרון, התקיימה במוזיאון המושבה ע"ש ערן שמיר במזכרת בתיה - אולם בית משק הברון, תערוכת צילומים שכותרתה: "מאבק הארכיון אל קירות המוזיאון".

התערוכה התבססה על אוסף המוזיאון ועל הארכיון ההיסטורי. מעבר לפנים, למראות ולקישורים, הנוצרים מהעלאת הצילומים מנכחי התיקיות, מהווה התערוכה הצדעה לעוסקות במלאכת האיסוף והקטלוג - טובה בגון ומיקי לויין.

תלמידי כיתות ח' ו-י' מקרית החינוך ע"ש רבין במזכרת בתיה, הלוקחים חלק בפרויקט "אמץ אתר", וב"מחויבות אישית", סייעו במלאכת הפקת התערוכה.

כמסגרת הפעילות שסביב התערוכה יזם נחמיה בית און, ממועדון "רוטרי" מזכרת בתיה, ערב בסימן "חפצים מספרי סיפורים". יעקב קלי - מספר הסיפורים מ"המחסן של סבא" והשחקן-נגן, אהרון קוטלר, "המנגן על כל מה שקיים", שילבו סיפורי הווי והיסטוריה, בהכרות עם חפצים אותנטיים, כאשר האחד מספר והשני הופך את החפצים לכלים מפיקי מנגינות.

אליהם הצטרפו מספרי סיפורים ממועדוני "רוטרי" במושבות יהודה, שסיפרו ממקור ראשון על הווי המושבות בימים עברו.

מלבד חברי אשכול "רוטרי", השתתפו באירוע תושבי מזכרת

יעקב קלי, מספר הסיפורים (צילום: נחמיה בית און)

בתיה, ותיקים וחדשים וכן אורחים מכל רחבי הארץ. הרעיון בבסיס האירוע בא להדגיש את חשיבות ההצגה של פריטים מקוריים והמפגש הבלתי אמצעי איתם.

סיפורים, מסמכים ותצלומים מהווי המושבה לאורך השנים יתקבלו בברכה במוזיאון. פרטים בטל. 08-9349525 ■

דמותו של ויתקין "מגיחה" מהעץ (צילום: אבנר שרף)

וחניה בשפע. למבקרים בלילה - תאורה מדהימה.
פרטים בטל. 04-6765844 ■

בית הספר הראשון ובית יוסף ויתקין בכפר תבור אבנר שרף - מנהל מוזיאון המושבה וחצרות האכרים כפר תבור

המושבה כפר תבור חוגגת בקרוב 110 שנים להיווסדה. המועצה המקומית, בראשותו של יוסי דולה, רואה בשימור האתרים ההיסטוריים הרבים בתחומה חשיבות עליונה, כמו גם ערך חינוכי ותרבותי מן המעלה הראשונה. גולת הכותרת הינה ללא ספק, השלמת שיפוץ ושידרוגו של בית הספר הראשון של המושבה ששימש גם כבית המורים. הוא נוסד בשנת 1903 ומנהלו הראשון היה יוסף ויתקין (1876-1912). כאן כתב ויתקין בשנת 1905 את "קול קורא" שפנה אל צעירי ישראל בגולה "אשר ליכם לעמם ולציון". הכרוז הופץ ותוכנו עורר עניין עצום. לימים הפך הכרוז למרכזי באושיות "העלייה השנייה".

לנוחות המבקרים בבית ויתקין הותקנו ספסלי ישיבה תחת פרגולה, כאשר סיפורו של ויתקין מוצג בצורה ויזואלית חדשנית ומרהיבה. דמותו של ויתקין מגיחה מתוך גזע עץ, דרך שערים הנפתחים לרווחה וסיפורו מושמע בגוף ראשון במבטא מדויק... מלווה בשירים ברוח התקופה. סמוך למבנה: תצוגת כלים חקלאיים

ישיבת "עץ חיים" בירושלים

איציק שוויקי - מנהל מחוז ירושלים

ישיבת "עץ חיים" ההיסטורית שוכנת בצדו הדרומי של רחוב יפו, סמוך לשוק מחנה יהודה. היא נוסדה בידי הרב שמואל סלט בשנת 1855, ובין העומדים בראשה לאורך השנים נמנו הרב איסר זלמן מלצר והרב אלעזר מנחם שך.

מבנה הישיבה כלול ברשימת המונומנטים לשימור, שהכינה עיריית ירושלים, אך היזמים ביקשו להרוס את המבנה ולהעתיקו לקו רחוב יפו, במקום קיר חנויות שנמצא במקום. כמו כן הם ביקשו להרוס את מבנה גן הילדים סמוך לו, שנבנה בשנת 1895 והיה הגן העברי השני שהוקם בירושלים. הם התכוונו גם להרוס את קיר החנויות הפונה לרחוב יפו, זאת על מנת לפנות מקום לשני בניינים בני 16 קומות כל אחד, שישמשו למסחר, משרדים ומגורים.

המועצה לשימור אתרים, החברה להגנת הטבע וועד החצרות התנגדו להרס המבנים ולהעתקתם, מאחר שזו מנוגד לאמנות השימור. הם קבעו כי יש לתכנן את כל האזור - רחובות יפו ואגריפס ושוק מחנה יהודה - כמוקד פעילות עירונית אינטנסיבית, מבלי לפגוע ברוח המקום.

עתה, לאחר מאבק ארוך של הנוגעים בדבר, הוכנה על ידי יזם חדש, תכנית חדשה, שתשלב את הבנייה ההיסטורית באזור, עם

ישיבת "עץ חיים" (צילום: איציק שוויקי)

הבינוי החדש. במסגרת זו הוחלט לשמר באופן מלא את הישיבה, את גן הילדים ואת תחנת המשטרה הסמוכה לו. המועצה לשימור אתרים מברכת על ההחלטה ומקבלת את עקרונות התכנית הכוללת, אשר תפתח בפני תושבי ירושלים את המרחב הציבורי, כולל המבנים לשימור, והדרך לשוק מחנה יהודה ולמתחם כ"ח הסמוך לו ■

לזכרו של ח"כ זאב בויס זאביק מחנאי - חבר הוועד המנהל של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

ח"כ זאב (זאביק) בויס, יליד מבצר / חאן שוני שליד בנימינה, הובא בחג הפורים למנוחות, במושבה בה גדל והתחנך. זאביק שב אל אדמתו ואל שורשיו למנוחת עולם והוא בן 67 שנים בלבד.

אנו, חברי מילדות, לחצנו עליו לנצל את כישוריו הרבים ולהשתלב במערכת הפוליטית. זאביק נכנס לעולם זה בידיים ולב נקיים וכזה היה עד לכתו מעמנו. הוא שימש בין היתר כשר לקליטת עלייה, שר החקלאות וההתיישבות, שר הבינוי והשיכון וסגן שר הביטחון.

כבן להורים ממייסדי "משמר הירדן" ואחר כך "נחלת ז'בוטינסקי" בבנימינה, אך טבעי הוא שהחליט, כפי שרק הוא ידע, להיכנס לעולם שימור האתרים בארץ. זאביק היה פעיל ונמרץ בכנסת, גייס את חבריה והחדיר בהם את נושא שימור המורשת. לאחרונה התמקד, ובהצלחה רבה, בשיקומה ובחידושה של "משמר הירדן", מקום בו פעלו ולחמו הוריו, יוסף וחנה. תכניות רבות הקשורות להווית המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, היו בסדר יומו של זאביק, שלקח על עצמו לטפח ולהעצים את החלק המעשי בתורת שימור המורשת. עבודתו ומסירותו נקטעו וטרם הושלמו. מורשתו זו מפעמת בנו, חברי, ונדרע לטפחה ולחזקה בדבקות.

יהיה זכרו של אדם מיוחד זה שמור בליבנו ובפועלנו ■

ארץ
אהבתי

לפני 75 שנה בדיוק, באביב 1936, החל פרק חדש ועקוב מדם בארץ ישראל: פרצו מהומות שנקראו בעגת הזמן ההוא "מאורעות" והיום מקובל יותר לכנותן "המרד הערבי". ערבים חמושים, מאורגנים ובלתי מאורגנים, תקפו יהודים, תחילה ביפו ולאחר מכן ברחבי הארץ כולה. מספר הקורבנות עלה מיום ליום: תשעה ביום הראשון, שבעה ביום השני ועוד רבים בשבועות ובחודשים הבאים. עד אמצע שנת 1939 הגיע מספר חללי ה"מרד" בקרב האוכלוסייה היהודית לכ-400, נתון מדהים ביישוב שמנה פחות מחצי מיליון נפש.

אל הקורבנות בשר ודם נוספו בימי המהומות הראשונים גם "קורבנות" חומריים ואירועים שבוטלו בשל מצב החירום. בין השאר גדעו הערבים אלפי עצים במטעים יהודיים, ירו על אוטובוסים בכבישים ושרפו שדות. אלפי פליטים יהודים נטשו את בתיהם ביפו ובשכונות מעורבות בירושלים ובחיפה וחיפשו מקלט ביישובים יהודיים. טיולי בתי הספר בוטלו.

אל הביטולים הרבים כמעט שנוסף אירוע בסדר גודל לאומי, שהיתה לו חשיבות כלכלית והסברתית גדולה - יריד המזרח. ב-30 באפריל 1936, עמד להיפתח במתחם הירידיים שבצפון תל אביב, סמוך לירקון ולאיצטדיון המכבייה, יריד המזרח השלישי. ירידי תל אביב החלו בתערוכה צנועה בשנת 1923,

ומשנה לשנה צברו תאוצה, מציגים וקהל נלהב: מאלפים ורכבות בשנות ה-20, למאות אלפים בשנות ה-30. בשנת 1932 קיבל המפעל מתכונת חדשה וכוונה "יריד המזרח". עוצב לו סמליל (לוגו) מיוחד, גמל מעופף, והמתחם שלו במזרח תל אביב, סמוך לשכונת נווה שאנן, במקום שבעתיד תוקם תחנה האוטובוסים המרכזית (הישנה), היה צר מלהכיל את יותר מ-800 המציגים ורכבות המבקרים. היריד הבא, בשנת 1934, היה גדול ומוצלח עוד יותר ופקדו אותו יותר מ-600 אלף מבקרים, הישג מדהים שלא חזר על עצמו. ראוי לזכור שארץ-ישראל היהודית הקיפה אז 300 אלף נפש, ובתל אביב ישבו 100 אלף.

מעטפה וסמלים מיריד המזרח (אוסף פרופ' שאול לדני)

כרזה בעיצוב האחים שמיר לקראת פתיחת יריד המזרח בשנת 1936 (באדיבות יורם שמיר)

היריד השלישי עמד להיפתח ב-30 באפריל 1936, אולם 11 יום לפני טקס הפתיחה פרץ "המרד הערבי". מארגנת היריד - חברת "מסחר ותעשייה", עיריית תל אביב והמוסדות הלאומיים היהודיים (הסוכנות היהודית והוועד הלאומי), התלבטו אם לפתוח את היריד בשל מצב החירום. ישיבה דחופה של כל הגורמים הקשורים ליריד המזרח נקראה להחליט

קטע מעיתון "דבר" המדווח על פתיחת היריד

אם לפתוח במועד שנקבע את היריד המיועד. הסוכנות היהודית, "הממשלה שבדרך" של היישוב היהודי, הבטיחה 2,000 לא"י, סכום כסף ניכר בעת ההיא, לכיסוי הפסדים אפשריים בשל המצב הביטחוני. הנציב העליון, סר ארתור ווקופ, תמך אף הוא בקיום היריד. ההחלטה שהתקבלה היתה: לפתוח את היריד בהתאם לתכנית המקורית.

ב-30 באפריל שרר בתל אביב מתח רב: האם תידחה הפתיחה ברגע האחרון בגלל היריות וההתנגשויות ברחבי הארץ? האם לא יהיה ניסיון לפגוע בו? האם יגיע הנציב העליון ווקופ לטקס הפתיחה, כמתוכנן? ומה עם הביתנים שלא יפתחו, עקב אי פריקת הסחורות המיועדות אליהם בנמל יפו, המושבת על ידי הסווארים הערבים?

עוד באותו לילה אפשר היה להבחין בתחושת הקלה. טקס הפתיחה עבר בשלום. שר המושבות הבריטי, גיימס הנרי תומאס, איחל הצלחה ליריד בשידור רדיו חי מלונדון, שהועבר ב"קול ירושלים" המנדטורי אשר נפתח רק חודש לפני כן - חידוש טכנולוגי ותקשורתי ראשון במעלה. הנציב העליון, שהיה הנואם המרכזי בטקס הפתיחה, הזכיר את "מעשי החמס האחרונים" כנגד "קורבנות חפים מפשע", והדברים הובנו כהתייצבות השלטון הבריטי נגד האלימות הערבית.

מאיר דיזנגוף, ראש עיריית תל אביב, היה כבר חולה מאוד באותה תקופה. למרות זאת הקפיד להשתתף בטקס הפתיחה.

בטקס הסיום, ב-6 ביוני 1936, ייצג אותו סגנו ישראל רוקח. כעבור חודשים מעטים, נפטר דיזנגוף.

מבחינה כלכלית לא זכה היריד להצלחה. פקדו אותו רק 320 אלף מבקרים, מעט יותר ממחצית המבקרים ביריד של שנת 1934. למרות זאת, ביוני 1936 הוחל בהכנות ליריד הבא, שעמד להיערך באביב 1938. יריד זה לא נערך בשל התמשכות המהומות. לאחר מכן פרצה מלחמת העולם השנייה ובעקבותיה באו תקופת המאבק, מלחמת העצמאות וימי הצנע.

על הגמל המעופף היה להמתין ל"טיסה חדשה" עד שנת 1959. רק בשנה זו נפתחה תערוכת היובל של תל אביב במתחם חדש מעבר לירקון (כיום - מרכז הירידיים) ובשנת 1962 חודשה שם מסורת ירידי המזרח

בניין המפקדה הבריטית בבסיס רמת דוד (באדיבות בסיס רמת דוד - משרד יחסי ציבור)

מתוכננים מספר מכלולים אשר ישמשו לנושאים השונים שבחרנו וחלק ממנו יוקדש לתיאור שחזור המקום וההיסטוריה הטמונה בתוכו. בנוסף, המקום ישמש לפעילויות חינוכיות והסברתיות, אותן יעבירו מפקדים בבסיס, ויוקמו תצוגות, אשר תכלולנה סיפורים ממורשת הקרב של הבסיס, בעבר ובהווה, המבטאים את רוח העמק והערכים עליהם אנו מחנכים את אנשינו. כאן המקום לציין כי הבסיס גם זכה בפרס היחידה המצטיינת בצה"ל בתחום החינוך לשנת 2010, מטעם הרמטכ"ל.

פרויקט שחזור המפקדה הבריטית בבסיס נחשב למיוחד, הן ברמת שיתוף הפעולה בין חיל האויר למועצה לשימור אתרים והן במיקומו הייחודי. שיתוף פעולה זה ינציח מקום היסטורי בליבו של בסיס חיל האויר ועתיד לשרת רבים מאנשינו עוד שנים רבות.

"נתיב בעמק" - מרכז חינוך וערכים אל"מ רונן שמחי - מפקד בסיס רמת דוד

בסיס רמת דוד של חיל האויר, הממוקם בלב עמק יזרעאל, הוקם על תלו של שדה התעופה המלכותי מימי המנדט הבריטי, אשר היה פעיל במהלך מלחמת העולם השנייה.

בימים אלו, עמלים בבסיס על פרויקט שחזור מבנה בריטי, היחיד ששרד בשדות התעופה הצבאיים הבריטיים בארץ. מבנה זה שימש את המפקדה הבריטית, וממנו ניהלה את הפעילות האוירית והקרקעית של הבסיס ושל שמי המנדט. במאי 1948 קבע כאן את מפקדתו, מפקדו הראשון של בסיס רמת דוד, יהושע גילוף. אז, ניהלה טייסת הקרב הראשונה את טיסותיה מבסיס זה.

בחזית הבניין מימי המנדט הבריטי, סקר בשנת 1950, ראש הממשלה ושר הביטחון ראז, דוד בן גוריון את מסדרה של הטייסת, ומולו ניצבו עשרה טייסים. אירוע זה זכור בעיקר בעקבות שאלתו של בן גוריון: "כמה טייסי קרב יש לנו" אשר נענה: "כולם עומדים לנגד עיניך..."

מבנה זה המשיך לשרת את הבסיס עד לפני כ-10 שנים, אז הופסק אכלוסו. לפני מספר שנים, רגע לפני הריסתו של המבנה, עלה הרעיון לשמרו כמבנה היסטורי. לבקשת הבסיס, נרתמה המועצה לשימור אתרים למשימה וכיום הבניין הזה במראהו לבניין שהוקם על ידי הבריטים לפני כ-70 שנה.

במקביל לתהליך השחזור החיצוני ולהגדרת אופיו העתידי, הוחלט כי המבנה ישמש כמרכז חינוך לחיילי הבסיס ומפקדיו וייקרא: "נתיב בעמק" - מרכז החינוך של בסיס רמת דוד. במבנה

חדש על המדף

בהווה חצר כנרת היא דוגמא לשימור מוקפד, שאותו הובילה המועצה לשימור אתרים, יחד עם המועצה האזורית עמק הירדן, קרן קימת לישראל ומוסדות נוספים. החצר מושכת כיום רבבות מבקרים, הנהנים מהנוף המרהיב, מסיפורי הראשונים וממורשתם. מגמת הספר היא להביא את קורותיה של החצר במאה שנותיה הראשונות, משלבי הבראשית ועד ימינו אלה, לאחר השיקום והשימור שטרם הסתיימו.

כנרת - החווה והחצר -

מערש ההתיישבות לאתר שימור

מחבר ועורך: ד"ר מרדכי נאור / הוצאה: ספריית יהודה דקל-מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

סיפורן של חוות כנרת וחצר כנרת הוא סיפור של הימים ההם וגם של הזמן הזה. בעבר היתה החצר מעבדה חברתית-התיישבותית, שבה צמחו רעיונות גדולים והוקמו גופים ומוסדות מרכזיים - מהקיבוץ ועד ה"הגנה", מ"המשבר" ועד מושב העובדים.

גבורת משמר הירדן 1948

מחבר: אריה יצחקי / הוצאה: ספריית יהודה דקל-מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

סיפורה של מושבת "העלייה הראשונה" משמר הירדן מיום היווסדה בשנת 1884 ועד כיבושה בידי הצבא הסורי והריסתה במלחמת העצמאות בשנת 1948, הוא מסיפורי הגבורה המופלאים ביותר בתולדות הציונות.

הטיגארטים - הקמת מצודות המשטרה

הבריטית בארץ ישראל 1938 - 1943

מחבר: ד"ר גד קרויזר / הוצאה: ספריית יהודה דקל-מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

ה'טיגארטים' הוא המחקר ההיסטורי המקיף הראשון על מצודות המשטרה הבריטית בארץ ישראל.

הכינוי 'טיגארטים' ניתן למצודות אלה על שם סר צ'רלס טגארט, מפכ"ל בדימוס של

שנים המתינו אנשי המושבה משמר הירדן לספר שיתאר את סיפור גבורתם העילאית במלחמת העצמאות שהודחקה והושכחה. הספר עושה להם צדק היסטורי ומגלה מי הפקיר את משמר הירדן בתש"ח. הספר מאפשר טיול מרתק בעקבות לוחמים באתר המושבה משמר הירדן שחרכה, וחלק משרידיה משוקמים בידי המועצה לשימור אתרים.

משטרת כלכותה, שבשלהי שנות ה-30 של המאה הקודמת נקרא לארץ ישראל כדי להמליץ על הדרכים לדיכוי המרד הערבי. בין המלצותיו התווה סר צ'רלס טגארט את שני המיזמים שבמסגרתם הוקמו ה'טיגארטים' - גדר הצפון ותכנית מצודות המשטרה. המצודות הללו הפכו חלק מהזיכרון הקיבוצי הישראלי כאשר בניסיון לכבוש כמה מהן במלחמת העצמאות נערכו סביבן ונגדן קרבות קשים במיוחד, המלמדים על חשיבותן האסטרטגית, על חוסן ועל עמידותן.

רכישת ספרי המועצה במחיר מוזל בטל: 03-5086624
נאמני המועצה זכאים לרכוש מספרי הוצאת "אריאל" ב-20% הנחה. פרטים בטל. 02-6434540

מוזיאון המושבה בהר-טוב (צילומים: רותי ארבל-פסח)

מאיומי הרכנים. מצבו הכלכלי הגרוע של המיסיון בירושלים והיחס הגרוע למתיישבים היהודים, הוביל בסופו של דבר לנטישת היישוב, ובשנת 1894 נותר בו מתיישב אחד בלבד. במקביל, החלו להתגבש בבולגריה אגודות של חובבי ציון שהקימו אגודה להתיישבות בארץ ישראל, ובהמלצת יוסף נייגו, מנהל בית הספר החקלאי "מקוה ישראל", רכשו את אדמת המיסיון בערטוף בסכום עתק של 80 אלף פרנק. תשע המשפחות שעלו להתיישבות, גרו בבית המיסיון, שחולק לחדרים קטנים, במשך יותר מ-30 שנה. על אף כל הקשיים הם הצליחו לפתח ענפי פרנסה ייחודיים כמו ייבוש פרחים, עצירת שמן מזעזער, והכנת גבינה בולגרית מחלב כבשים.

◀ **תחנה שנייה - מוזיאון המושבה** - יש לרדת חזרה לכיוון שער המושב. המוזיאון מצוי מימין לכביש.

זהו ביתה של משפחת בן ציון לוי שנבנה בתחילת המאה ה-20. בני הבית התגוררו בקומה העליונה ובקומה התחתונה היתה רפת. הבית נפגע במאורעות 1929 ובמלחמת העצמאות ושוקם לאחר המלחמה. במקום סרט ותצוגה של תמונות המספרים את תולדותיו. בחצר, אבן זיכרון ועליה שמות המייסדים.

הביקור במוזיאון בתיאום מראש.

לפרטים: יוסי לוי, טל. 052-2286777, 02-5330007

◀ **תחנה שלישית - חניון הר-טוב** - לחזור לכביש מס. 38 ולפנות ימינה. אחרי 300 מ' לפנות שמאלה, לפי השילוט.

זהו מקומה של הר-טוב התחתונה, אשר שימשה כאזור תעשייה זעירה ומלאכה. כאן הוקמו בית בד, מגרסה לאבני חצץ, טחנת קמח ומעצרה לשמן מעלי זעתר. ניתן עדיין לראות את שרידי דוד הקיטור של המעצרה שנשאר מהמפעל הקטן. בנקודה זו עברו לוחמי שיירת הל"ה בדרכם לגוש עציון בחודש ינואר 1948, וכאן עברו אנשי המושבה כליל ה-16 במאי 1948, בדרכם לכפר אוריה, כשנגזר עליהם לנטוש את המקום.

לאחר הביקור בהר-טוב נמשיך דרומה עד לצומת האלה ומשם נפנה מזרחה עד לתל שכה (גבעת התורמוסים). מהתל תצפית מדהימה לעבר הרי גוש עציון והמרחב שסביבם. במקום שרידי מתקנים חקלאיים ובורות מים, ובאביב פריחה מדהימה בשלל צבעים ■

לעיון נוסף: יהודה בן בסט, "הר-טוב, מושבה מבודדת בהרי יהודה", 2008

שימור
בהר-טוב

בשיתוף פעולה של המועצה האזורית מטה יהודה, המועצה לשימור אתרים, החברה להגנת הטבע, קרן קימת לישראל ועמותת הר-טוב, הוקם מוזיאון הר-טוב, בבית ראשונים ששוקם והוכשר לכך. כמו כן שוקמו טרסות, נבנתה פרגולה לקליטת מטיילים והוקם חניון למבקרים בהר-טוב התחתונה.

סיפורה הלא נודע של מושבה שהיתה

בכור ישראל גירון, יליד בולגריה, היה בן ראשוני העולים למה שתהיה לימים המושבה הר-טוב בהרי יהודה. הוא הגיע ארצה בכסלו תרנ"ו (1895), ובא' טבת תרנ"ו - נר שמיני של חנוכה (18 בדצמבר 1895), דרכו רגליו לראשונה על אדמת המושבה. מכאן ואילך נחשב יום זה כיום בו נוסדה הר-טוב.

בית שנותר מהמושבה

מעטים מכירים את סיפורה המרתק ויוצא הדופן של הר-טוב, המושבה הספרדית היחידה מבין מושבות העלייה הראשונה. מקימה, יוצאי בולגריה שהתיישבו במקום שכוח אל, מוקף כפרים ערביים ומנותק מכל יישוב יהודי במשך עשרות שנים, דבקו בקרקע, נאבקו בקשיי היום יום העצומים, והצליחו לשרוד תקופה ארוכה, ללא עזרה מהגופים המיישבים. אחרי מלחמת העצמאות, בה נאלצו בכאב ובצער עצום לנטוש את היישוב, ניסו לחזור ולהקימו, אבל מסיבות שונות לא עלה הדבר בידם, ועל שטח המושבה הוקם מושב נחם.

◀ **איך מגיעים:** כביש ירושלים-תל אביב (כביש מס. 1), יש לצאת ממחלף שער הגיא לכיוון בית שמש (כביש 38) ולפנות שמאלה למושב נחם, השוכן מעט אחרי צומת שמשון.

◀ **תחנה ראשונה - 'בית המיסיון'** - סיוורנו יתחיל מול שרידי 'בית המיסיון' - מייד אחרי הכניסה למושב, פונים ימינה ועוצרים מול שרידי הבית משמאל.

מעשה בכפר ערבי קטן אחד בשפלת יהודה ושמו ערטוף, שבשנות ה-70 של המאה התשע עשרה, נקלע לחובות כספיים גדולים לשלטונות העות'מאנים ונאלץ למכור את אדמותיו. קונסול ספרד בירושלים, אלכסנדר אספניולו, רכש את הקרקע ובנה לו שם בית חווה. לאחר זמן מה מכר אספניולו את הקרקע למיסיון הפרוטסטנטי מירושלים, שקיבל אותה לידיה בשנת 1883. המיסיון ניצל את מצבם העגום של עולים יהודים רבים שהגיעו ארצה חסרי כל, והציע להם עזרה בעבור המרת דתם. בירושלים יצאו נגד מושבת המיסיתים מערטוף, אבל הנרשמים להתיישבות לא נרתעו

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל (ע"ר) ממורשת החברה להגנת הטבע (ע"ר) מקוה ישראל 58910 טל. 03-5059197, פקס. 03-5034828 ■ מערכת: עמרי שלמון, חומי נובנשטרן ■ עורכת: עידית מי-דן ■ עיצוב גרפי: סטודיו ליידי מק ■ דפוס: כריכית מאירי ■ תמונת שער: ההדמיה לשיקום בית המכס - אדרי' עדי קרמר